

Kansanvalistus-seuran toimituksia. LVIII.

Kirkollisesta taiteesta Suomessa

Keski-aikana.

Sirjoittanut

E. Nervander.

Ensimmäinen vihko.

Varustettu 16 puupiirroksella.

Helsingissä, 1887.

Kirkollisesta taiteesta Suomessa

keski-aikana.

Kirjoittanut

E. Nervander.

Ensimmäinen vihko.

Varustettu 16 puupiirroksella.

Suomenno3.

Helsingissä, 1887.

Kansanvalistus-seuran kustantama.

kirjallisuuden historia Suomessa

kirjallisuuden

historia

1800-1850

kirjallisuuden

historia Suomessa

historia

Helsingissä,
Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjapainossa,
1887.

Esi puhe.

Tämä pieni teos, aiottuna julkaistavaksi Kansanvalistusseuran kirjasarjassa kahtena, puupiirroksilla varustettuna wihkona, on ensimmäinen yritys Suomen kirkollisen taiteen esittämiseksi katoolisena aikana. Katsoen teoksen edeltäpäin määrättyyn lukijakuntaan, on tässä, etenkin johdannossa käsitelty yhtä ja toista, joka suurelle yleisölle ei saata olla aiwan tunnettua.

Esikuvanani tässä suhteessa olen pitänyt Ruotsin waltioantikwarion, H. H. Silbebrandin mainiota kertomusta samasta aineesta Ruotsissa. Lähteistä, joita kiitollisuudella olen käyttänyt, mainittakoon tässä promesfori J. R. Aspelinin kirjoituksia („Suomen ajukkaat pakanuuden aikana”, ynnä muita); promesfori R. G. Leinbergin teos: „Finlands territoriala för samlingars ålder, utbredning och utgrening;” ja etupäässä tahdon mainita Suomen Muinaismuisto-yhdistyksen käsikirjoitus- ja kuvakokoelmat. Edellisten joukossa mainittakoon pieni, keskenäinen wihko nuorena kuolleen arkkitehdin W. Westlingin muistiinpanoja muutamien suomalaisten kirkkojen rakennustavasta.

Muuten on tekijä paikallisten tutkimuksien kautta koittanut tutustua kirkollisiin taidemuistoihin sekä Suomesa että Ruotsissa. Puutteellisuuksia, joita aina on tawattawana uudella alalla liikkuwasä tekeleessä, saattaa lukija helposti huomata tässäkin. Jos kirjoitukseni waiillinaisuksineen woisi Suomen

fanfaşa herättää harrastusta taidehistoriallisten muistojemme tuntemiseen, jota tähän asti on niin paljon halveksittu, niin olisi teokseni täyttänyt tarkoituksensa.

Janakkalassa, 1 p. Souluukuuta 1886.

E. R.

Johdanto.

Kun Suomen Muinaismuisto-yhdistyksen ensimmäinen taide-historiallinen tutkijakunta vuonna 1871 matkusteli lounas-Suomessa, saapui se erääsen maaseutukirkkoon, jossa löytyi runsaasti katoolis-aikaisia seinä- ja kattomaalauksia. Kuultuaan, kuinka arwoikkaita nuo wanhat maalaukset Muinaismuisto-yhdistyksen lähettiläistä olivat, hymyili seurakunnan kirkkoherra — hän oli valistuneimpia pappismiehiämme — ja tunnusti suoraan, että kuvat, jotka hänestä näyttivät rumilta ja loukkaavilta, eivät suinkaan hänen ansiostaan olleet säilyneet paikoillaan. Hän oli nimittäin useim chdottanut seurakuntalaisilleen, että kuvat peitettäisiin kalkkivärillä, mutta turhaan, sillä heille, jotka olivat seurakunnassa syntyneet ja kaswaneet, oli kirkko vanhassa asussaan rakas ja kunnianarwoinen. Semmoinen oli se ollut heidän lapsuutensa aikana, semmoisena he tahtoivat sen säilyttää ja jättää hywässä kunnossa jälkeisilleen.

Siinä toivossa, että moni lukija noiden seurakuntalaisten kanssa kunnioittaa esi-isiensä muistoa ja säilyttää mielessään rakkaana sen hetken, jolloin hän lapsena ensi kerran astui Herran huoneeseen, siinä toivossa aikoo tämä kirjani lyhykäisesti kertoa, mitä historiallinen tutkimus tietää maamme wanhimmissa katoolis-aikaisista kirkoista, niiden rakennuksesta, koristamisesta pyhäintuvilla ja alttareilla, katto-, seinä- ja lasimaalauksilla, ynnä muista koristuksista sekä jumalanpalveluksen ohessa käytetyistä kirkollisista muinaiskaluluista, jotka ovat säilyneet meidän aikoihin asti.

Kenties kaikkien näiden seikkain kertominen on edes osaksi walaisewa leskiaikamme himmeitä oloja ja osoittawa meille muutamia niistä jäljistä, joita myöten esi-isämme

enfin astuivat sivistyneen maailman yhteyteen jo ammoin kuluneena aikana. Kenties on tämä teos myös kehottava Suomen kansaa enemmän kuin tähän asti kunnioittamaan monia muinaismuistojaan, joita vielä löytyy vanhemmissa kirkoissamme, ja pitämään huolta siitä, että nämä muistot säilyvät tuleviksi ajoiksi todistamaan siitä keskiajan taiteesta, joka on kukoistanut meidänkin kaukaisessa, köyhässä isänmaassamme.

* * *

Suomen pakanuuden aikaa valaisemia kirjallisia tietoja on meillä aivan vähän, ja nekin harvat ovat saatavina vieraiden kansojen lähteistä. Joku harhaileva tutkija sivistyneen maailman muinaisilta pesäpaikoilta on sattumalta joutunut meidän raukoille rajoille ja tiesi sitten kertoa tavattoman köyhästä raakalaiskansasta, jolla ei ollut minkäänlaisia koti-eläimiä; pukunaan se käytti petoeläinten nahjoja ja samoili yksinkertaisimmilla aseilla varustettuna autioita soita ja metsiä. Vielä kuudennen vuosisadan keskivaiheilla jälkeen Kristuksen syntymän tapaamme melkein samallaisia kerromuksia Suomen silloisista asukkaista, joiden sanottiin elävän yksinomaan metsän riistalla ja linnunmunilla, jota vastaan kiinteät asunnot ja maanviljelys olivat heille tuiki tuntemattomia.

Nykyjään jo tiedämme näillä kertomuksilla tarkoitettavan lappalaisia, ensimmäistä nimeltään tunnettua kansaa, joka on Suomessa asunut. Mutta ennen lappalaisia on Suomen niemellä asunut tuntemattomia kansakuntia monta vuosisataa, kenties vuosituhansia, ja heidän haudoistaan on meidän aikoinamme tuon tuostakin löydetty aseita ja kivikaluja. Lappalaiset olivat luultavasti kivikauden viimeisiä asukkaita Suomessa ja siirtyivät sitte hywin verkalleen pohjan perille. Maan keski- ja etelä-osa olivat heidän aikaa niiden germaani- ja skandinaavisien kansojen, luulta-

wasti gootein naapureina, jotka noin 300 vuotta ennen Kristusta asettuivat maahan, siirtyäkseen nekin vuorostaan idästä päin tulevien suomalais-heimojen tieltä, joista maa lopullisesti sai nimensä.

Waikka yllä mainitut ulkolaiisten kertomukset johonkin määrin voi sowingaa Suomen muinaisiin lappalaisiin, niin ne eivät kuitenkaan voi tarkoittaa niitä kansoja, jotka eri aikoina ovat täällä asuneet, osaksi lappalaisten naapureina-kin ja jotka meidän ajanlaskumme ensimmäisenä vuositu-hantena olivat kohonneet paljoo korkeammalle sivistyskan-nalle. Näistä oloista on uudempi tutkimus viime aikoina onnistunut saamaan tarkempia tietoja tuon aikakauden muinaislöytöjen johdolla, joita yhä runsaammin on saatu maan pövestä ihmisten ilmoille.

Ruhtaikaiden löytöjen mukaan näyttävät germaanit ja suomalaiset meidän maasfamme olleen ylipäänsä samal-laisella sivistyskannalla kuin ne kansat, jotka samaan aikaan asuivat Itämeren ja sen lahtien rannalla. Germaanit oli-wat wilkkaassa yhteydessä heimolaiistensa kanssa Skandina-wiasa, ja Ruotsin wanhat kuningastarut kertovat ikäänkuin luonnollisena asiana, kuinka Suomen ja Ruotsin ruhtinas-suvut siihen aikaan tekivät keskinäisiä naimisliittoja. Si-ten nai Upsalan kuningas Wanland suomalaisen kuningaan-tyttären nimeltä Drifwa; kuningas Agne taas ryösti puo-lisokseen Froste-ruhtinaan uljaan tyttären nimeltä Skjalf ja niin edespäin. Nämä seikat osoittawat, että mainitut heimokunnat ylimalkaan pitivät toisiaan yhdenvertaisina sivistyksessä, jos kohta rikkaus ja walta oli tuntuwampi ruotsalaisella puolella.

Suomen ja Ruotsin välisiä wesiä purjehti usein aluk-sia, jotka olivat warustetut ryöstöretkiä tahi waihtokaupan tekemistä warten. Monilukuisat maalöhdöt puhuwat näiden maiden wilkkaasta keskinäisestä yhdysliikkeestä. Sen aikui-sista haudoista on Suomessa löydetty etenkin aseita, työ- ja talouskaluja monellaisia, jotka kertowat meille sodista,

metfästyksestä, maanviljelyksestä ja monellaisista toimituksista. Samoista haudoista löhdetyt wieraat rahat osoittawat, että maan asukkaat tekivät kauppa usein pitkämatkais-
tenkin ostajien kanssa.

Kun nykijisten suomalaisten esiwanhemmat, kenties seitsemännenten vuosifadan keskivaiheilla jälkeen Kristuksen syntymän, pitkällä waelluksellaan halki Wenäjän ikiwanhoilta asuinpaikoiltaan Kasjassa saapuivat Suomen lahden rannalle, loppui wähitellen yhdykselle Suomen ja Skandinawian heimokansojen välillä. Suomalaiset oliwat monessa suhteessa germaaneja heikommat ja joutuivat heidän waikutuksensa alaisiksi. Huolimatta warsinais-suomalaisten ja hämäläisten maahan tulwaamisesta, säilyiwät germaanit kauan aikaa maamme rajojen sisäpuolella, kunnes wiimein katosiwat tuntemattomiin eikä heidän myöhemmistä vaiheistaan tiedetä sen enempiä. Kuitenkin woimme otaksua, että Ahwenanmaajuuri tähän aikaan, jolloin germaanit wäistyiwät suomalais-
ten tieltä, jai ruotsalaiset asukkaansa.

Kun suomalaiset oliwat asettuneet Itämeren rannoille, tottuivat hekin ennen pitkään noihin wanhastaan tawallisiin, osaksi rauhallisiin, osaksi sotaisiin meriretkiin. Ryöstöretket ulottuivat usein kauas sisämaahan. Siten osoittawat maalöhdöt Suomessa ja riimukirjoitukset Ruotsissa, että ruotsalaiset jo pakanuuden aikana oliwat tuntuneet sywälle Satakuntaan ja Hämeenmaahan, wieläpä Karjalaankin.

Muinaistarinat kertowat muutamista kauppasatamista Suomessa pakanuuden aikana. Niiden mukaan oli yksi semmoinen paikka josjakin lähellä Kurajoen suuta (luultawasti Rantämäellä), toisia satamia oli Eurajoen ja Kokemäenjoen suussa, Halikon lahden rannalla ja pitkin rannikkoa itään päin sekä kaukana pohjoisessa aina Kemijoen suulla.

Tähän aikaan oliwat suomalaiset jo kauan tunteneet raudan käytännön. He harjoittiwat maanviljelystä, karjanhoitoa, metfästyä, kalastusta sekä kauppa ja heillä oli kiintonaisia asuinpaikkoja, Hämeessä tiheitä kyliä, Karjalassa

sitä vastoin yksinäisiä taloja. Maa oli jaettu viiteen maakuntaan ja kansalla näyttää olleen esimiehiäkin. Keräjiä pidettiin oikeuden käyttämistä ja yhteisten asiain järjestämistä varten. Sitä paitsi kokoonnuttiin uhraamaan jumalille pyhillä paikoilla, kenties hautausmaiden läheisyyteen, jotka ovat haukkineet meille tärkeimmät ja warmimmat todistukset esiemme tawoista ja kätewyhydestä kotiteollisuuden alalla. Näistä haudoista meidän aikoinamme löydetyt aseet, talouskapineet ja koristukset ovat myöskin osoittaneet meille ensimmäiset, jos kohta heikotkin merkit suomalaisesta taiteesta.

Näistä esineistä huomaamme, että suomalainen kauneuden-aisti siihen aikaan tunsi ainoastaan koristustyön ensimmäiset piirteet: suoraa ja kaarevia viivoja pisteillä tai viivoilla yhdistettynä, ympyröitä tai viivoja ristin rastiin sekä muutamia monipuolisempia kuvioita, joka kaikki osoittaa jähkää ja yksitoikkoista koristusmuotoa. Silloin tällöin, useimmiten lainana vierailta kansoilta idästä ja lännestä, joiden kansa suomalaiset olivat yhteydessä, huomaamme enemmän vaihtelevaisuutta koristustyössä. Kuvioissa tapamme toisinaan eläinten päitä, mutta tämä taiteellisempi koristusmuoto, joka on yksin pohjoismailla tunnettu, ei paikallisissa suomalaisissa, sen mukaan mitä tähän asti tunnemme, kohounut sen yleisemmäksi, ennenkuin kristinuskotäällä pääsi juurtumaan, tuoden mukanaan uusia aineksia taiteen kehittämiseksi.

Kaikkisissa tapauksissa oli tämä ensimmäinen yritys taiteellisella alalla, ja ne soljet, kaulakoristeet, nastat y. m., joita meille on säilynyt näiltä ajoilta, osoittawat, ett'ei Suomen kansa pakanuutensa ajan loppupuolella ollut mikään raakalaiskanssa elämän nautinnoihin katsoen. Parhaana todistuksena siitä on kansallisrunomme Kalewala, joka kertoo miten suomalaiset takomataidossa olivat kohonneet hywin etewälle kannalle. Niin oli Wäinämöisellä miekka ja keihäs, molemmat Umarisen takomat, Joukahaisella joussi ja Tieralla, Lemminkäisen aseweikkolla, keihäs ja kaikkiin oli kuwaittu ei

ainoastaan aurinko, kuu ja tähdet, waan sen lisäksi monenmoisia eläimiä eri asemissa, mikä paukkui, mörösi tai ulvoi, mikä istui, nukkui tai söi ruohostossa, mikä taas laulkaasi miekan lappeella tai keihään varrella. Walitettavasti emme voi antaa historiallista arwoa runoilijan rikkaalle ja taiteelliselle mielikuwitukselle, ei edes siinä surullisessa kohdasssa, jossa runo kertoo Kullerwosta silloin, kun hän, rewitetyään rikki kapalonsa ja jouduttuaan tawan takaa Untamoisen toimesta surman suuhun, kuwaitaan hirtettyinä tammeen. Sitkeähentkinen poika ei ole siitä milläänkään, sillä warmaan tietäen woiwansa terran tulewaisuudessa kostaa, hän waan

— — — puuta kirjoittawi,
 Pieni piikkonen käessä,
 Koko puu kumia täynnä,
 Täynnä tammi kirjoitusta:
 Siinä miehet, siinä miekat,
 Siinä keihäät siwulla.

Sen sijaan woisimme Kalewalasta saada yleisilmäyksen suomalaisten jumaluustarustosta ja maailman-katsannostaan ja perhe-elämästään sekä jokapäiwäisistä töistään ja tawoistaan, jotka kaikki kauniilla tawalla todistawat esisijiemme henkisestä wiljelyksestä ennen kristinuskon lewimistä isänmaasjamme. Liian pitkäksi käwisi kuitenkin ryhtyä tähän aineeseen, joka sitä paitsi lienee jotenkin tuttu suomalaisille lukijoille.

Sen wooksi tahdomme tähän johdantoon lisätä waan seuraawaa.

Maan aikaisempien asukkaitten rakennustaiteesta ei ole rahtuakaan jäljellä. Kuljettawien kansojen yksinkertaiset asunnot, maakuopat ja lappalaiskodat, wäistyiwät luultawasti kōmpelösti kyhättyjen hirsimökkien tieltä, joista nythjään ei ole jälkeäkään nähtäwissä. Muistona siltä ajalta, jolloin kristinoppi ja pakanuus kohtasiwät toisensa meidän maasjamme, mainitaan yksinkertainen puurakennus, joka „Pyhän Henrikin saarnahuoneen“ nimellä wieläkin seisoo Ylistaron

tylässä lähellä Kolemäen kirkkoa. Vuonna 1840 rakennettiin ympärille kivi-kappeli tuon puurakennuksen suojelemiseksi ja säilyttämiseksi tuleviin aikoihin. Tämä kieltämättä sangen vanha rakennus ei kuitenkaan suuresti eroa tavallisesta ladosta. — Paganuuden ajalta ovat luultavasti ne suurel-
laiset kivimuurit, jotka siellä täällä maamme rantaäähyillä seisovat rappiotilassa. Niiden tarkoitus oli luultavasti suojella paikkakunnan asukkaita vihollisten äkkinäisiltä hyökkäyksiltä. Rakennettuina kuin ne olivat päällekkäin ladotuista kivistä ilman samisekoitusta, ei niitä kuitenkaan sivi pitää minkäänlaisina tuloksina rakennustaiteellisessa katsannossa.

Kristinuskon lewittäminen ja wahwistaminen Suomessa.

Samaa keinoa, jota kristitty Englanti käytti wapautukseen pakanallisten skandinaawien rasittavista ryöstöretkistä, käytti Ruotsikin sen jälkeen, kuin kristinoppi oli siellä saanut warman ysiwallan: se koki kääntää kristinuskoon rauhattomat ja sotaiset naapurinsa, suomalaiset heimokunnat idässä.

Wuodesta 830, jolloin lähetyssaarnaaja Ansgarius rauhallisesti saapui Ruotsiin, wuoteen 1008, jolloin Olavi Sylimuningas mainitaan ottaneen kasteen, oli lähes kaksi vuosisataa kulunut, ilman että kristinoppi pääsi wakaantumaan Ruotsissa. Kansaa oli näet syrjäisillä feuduilla, esimerkiksi muutamain paikoin Taalain maakunnissa, vielä kahdenkentoista vuosisadan lopulla aiwan pakanoita. Wasta mainitun vuosisadan alkupuolella pääsikin kristinoppi Ruotsissa ratkaisewasti voitolle. Vuonna 1103 perustettiin arkkipiispan istuin Lundissa ja wähän myöhemmin — melkein samaan aikaan, jolloin ensimmäinen ristiretki tehtiin Suomeen — oli jo piispan-istuimia wanhassa Birksassa,

Sigtunasfa, Wanhasfa-Upsalassa, Skarassa ja Linköpingissä. Strengnäs, Wexterås ja Wexjö saivat pian sen jälkeen myös ensimmäiset piispansa.

Ruotsissa oli siis uuden opin vahvistamiseen mennyt noin 300 vuotta.

Hiukan nopeammin, vaikka ei yhtä rauhallisesti, kääntyi Suomen kansa uuden opin puolelle. Kuningas Erik Jedwardinpoika, jota kuolemansa jälkeen sanottiin pyhäksi, tuli, niinkuin yleiseen arvelaan, vuonna 1157 meidän maamme rannoille, seurassaan lähetyssaarnaaja Henrik, joka vuonna 1148 oli vihitty Wanhan-Upsalan piispaksi. Mutta Erikillä oli myös sotajoukko seurassaan, sillä tämän ristiretken tarkoituksena ei ollut yksinomaan kristinopin saarnaaminen esi-isillemme, vaan samalla koko maan valloitus. Voitettuaan pakanalliset suomalaiset, palasi kuningas Erik takaisin kotimaahansa, jätettyään tänne piispa Henrikin muutamien hengellisten seuralaisten kanssa kristinuskoa saarnaamaan.

Uuden opin lewitessä Ruotsissa olivat lähetyssaarnaajat ja ensimmäiset papit, wiisaasti kylä, ainoastaan heikosti kosketelleet pakanalliseen katsantolantaan ja wanhoihin tapoihin sekä rakentaneet joukon kirkkoja pakanallisille hautausmaille, joita kansa vanhastaan piti pyhänä ja joihin se oli tottunut kokoontumaan. Mutta suomalaiset palvelivat wanhoja jumaliaan ja vihasivat uutta oppia, joka asedessä tuli uhkaamaan heidän vapauttansa. Sen vuoksi he useimmiten vastustivat kirkkojen rakentamista semmoisiin paikkoihin, joita he pitivät pyhinä, ja lopullinen seuraus oli se, että pantiin kova kowaa vastaan. Ainoa pakanallisten suomalaisten kastetta kuwaawa esitys, sekin tehtynä puolikolmatta vuosisataa myöhemmin, näyttää meille, milaiseksi kansantaru ajatteli semmoiset tapaukset. Sellainen kuwa löytyy piirrettyinä piispa Henrikin muistoksiween Nouliaisten kirkossa muiden kuwien joukossa, jotka kuwaawat tapauksia hänen elämästään. — Dikeanpuoleisessa kuwasfa

näemme ruotsalaisten ristiretkeläisten laivojen lähestyvän Suomen rantaa, jossa esi-isämme ase kädessä ovat vihollisia muukalaisia vastassa. Toisessa kuvassa on taistelu täydessä voimassa suomalaisten ja ruotsalaisten välillä. Välikuvassa johdattaa heidän oma kuninkaansa, samalla kun, alempana samassa kuvassa, piispa Henrik vähän etempänä lastaa vangittuja suomalaisia, joita ruotsalaiset soturit lyöden ja piesten tuovat hänen eteensä. Iskujen kovuutta osoittaa nuija, joka katkeaa erään suomalaisen selkärankaan vasten. Oli miten tahansa, niin ainakin tämä kuva paremmin selittää meille historiallista tapausta, kuin esim. maalari R. W. Ekmanin samaa tapausta kuvaava runollinen freskokuva, joka löytyy Turun tuomiokirkon kuorisja.

1. Pyhän Henrikin muistokivestä Rouhiaisten kirkossa.

Eräs paavin kirje vuodelta 1171 kertoo, kuinka suomalaisilla oli tapana pysyä kristinuskossa niin kauan kuin vihollisten sotajoukko heitä uhkaa, mutta niin pian kuin vaara on ohitse, kääntyvät he heti pakanuuteen, halveksivat ja hätyyttävät saarnaajia, kiduttavat heitä hirveimmällä tavalla, vieläpä uhraavat heitä jumalillensakin.

Muuten on koko tämä aikakausi niin hämärään yöhön kätkeytynä, ett'ei selvempää kuvaa siitä voi saada. Ei edes niitä paikkoja, joissa ensimmäiset lähetyssaarnaajat ja sittemmin Birger Jarl astuivat maalle, varmaan tunneta. Arvellaan piispa Henrikin käännöstyöhön alkaneen Auran ran-

noilla, mahdollisesti Kupittaalla ja että hän sittemmin Pyhämaan, Curan ja Mastaron kautta saapui Kokemäelle, josta kääntyi etelään päin, kunnes hän 19 p. Tammiukuuta 1158 Köyliön järvellä kärsi martthyrin kuoleman. Niinkuin tiedämme, oli murhaaja Valli-niminen suomalainen, joka oli pyyhnyt lujana isiensä uskossa. Martthyri, ensimmäinen ja ainoa tunnettu Suomessa, haudattiin sittemmin siihen kirkkoon, joka hänen muistoksensa rakennettiin Nousiaisiin, joka paikka myös mainitaan Suomen ensimmäisenä piispan-istuimena. Noin 70 vuotta myöhemmin se muutettiin Rantämäelle ja sittemmin vuonna 1300, taas 70 vuoden kuluttua, Turkuun, jossa sillä välin oli kasvanut pieni kaupunki sen linnan ympärillä, joka oli rakennettu kristittyjen turvapaikaksi. Valmiina seisoj myös aikaisin perustettu Turun tuomiokirkko, josta nyt tuli maan tärkein pyhä paikka. Nyt se voi tarjota arvoakaan leposijan Pyhän Henrikin maallisille jäännöksille, jotka viimeainittuna vuonna juhlassa muutettiin Nousiaisista Turkuun. Sitä ennen oli roomalais-katolinen kirkko korottanut Henrik-martthyrin pyhimysten joukkoon.

Edellisessä olemme maininneet kolme kirkkoa: Nousiaisten, Rantämäen eli Pyhän Maarian sekä Turun tuomiokirkon, jotka kaikki kolme ovat jotenkin lähellä toisiaan. Voisi siis luulla, että kristinoppi tähän aikaan oli näillä seuduilla wakaantunut. Kirkko oli kuitenkin saanut kestää monta kowaa taistelua pakanoita vastaan, joista hämäläiset ja karjalaiset pahimmin ahdistivat pientä kristillistä seurakuntaa Turun seuduilla. Sitä paitti ryöstelivät sitä tawan takaa wirolaiset ja wenäläiset, ja toisinaan nousivat alku-asukkaat kapinaan valloittajia vastaan, joten Ruotsin valta ja kristitty seurakunta Suomessa kahdennentoista vuosijadan loppupuolelta vuoteen 1221 oli melkein häwinnyt. Silloin tuli Suomen kirkon neljänneksi esimieheksi syntyperältään englantilainen mies, piispa Tuomas, joka woimalla kädellä ryhtyi korjaamaan kristityn seurakunnan tilaa.

Tavan takaa kokiivat paawit saada toimeen ristiretkää pakanallisia karjalaisia vastaan, mutta turhaan. Kun Torfel Rnuutinpoika vuonna 1293 oli perustanut Wiipurin linnan ja jättänyt Karjalan valloituksen erään voimakkaan pääliskön tehtäväksi, tuli Westeras'in piispa Pietari itä-Suomen ensimmäiseksi apostoliksi. Wähitellen laffasivat Suomen heimojen keskinäiset wainot, mutta wieraita kansoja vastaan niitä kesti entiseen tapaan.

* * *

Luotuamme täten filmäyksen Suomen pakanuuden aikaan sekä niihin ulkonaisiin vaiheisiin, joiden kestäessä kristillinen kirkko meidän maassamme wafaantui, lähdemme nyt katsomaan miten kristillinen taide kirkon helmasta vähitellen kohosi. Emme voi odottaakaan, että se olisi päässyt kukoistavalle ja itsenäiselle kannalle, mutta tämän teoksen tarkoituksena onkin waan osoittaa, että keski-ajan taide Suomessa koki uskollisesti liittyä silloisen sivistyneen maailman taidemuotoihin, waikkapa waan liiton halwimpana ja syrjäisimpänä jäsenenä. Ja jos matkallamme noissa wanhoissa, wakawissa kirkkoissa, jotka vielä seisowat muistona katoiselta ajalta, tapaamme jonkun esineen taiteen rikkaammasta kotimaasta, niin voimme olla iloisia, ajatellesamme niitä synkeitä ja surullisia aikoja, joita Suomen kansa on saanut kestää ja kokea.

Mutta taiteellisessa katsannossa ala-arwoisempikin esine lienee tuottanut monelle hiljaista iloa ja lohdutusta. Kun suomalainen taide, niinkuin ylimalkaan muissakin maisissa katoolisena aikana, sai alkunsa kirkosta, muuttui se kauttaataan kristilliseksi. Kirkko neuvoi sille tarpeensa, jotka se täytti palawalla innolla, ja palatessaan jokapäiväiseen elämään joutui taide uskonnollisen mielipiteen alaiseksi, joka painoi leimansa jokaiseen vähäpätöisimpäänkin maalliseen toimeen. Huonekalut, taloussapineet, koristeet ja aseet warus-

tettiin kuwilla, jotka kehottivat ihmisiä muistamaan uskontoa ja sen uskollista hoitajaa, kirkkoa. Taide oli siis tullut kirkon ja maailman keskinäiseksi yhdysiteeksi, ikäänkuin valoisaksi portaatiksi, jota myöten murheellinen henki saattoi kohota maailman hälinästä taiwaalliseen lepoon. Sen tarkoitus oli siis yhtä ylevän voimakas kuin puhtaasti inhimillinen, ja sen vaikutus on aina olewa muiston arwoinen.

Kirkollinen rakennustaide.

Saatuaan pakanallisessa maassa puolustajia uudelle opilleen, ryhtyivät kristityt lähetyssaarnaajat heti innoffaasti toimiin saadakseen rakennetuksi kirkon, joka oli yhtä tarpeellinen jumalanpalvelukseen kuin uuden opin lewittämiseenkin, sillä katoolisen jumalanpalveluksen loisto on aina mahtawasti waikuttanut semmoisiin kansoihin, jotka owat alhaisemmalla sivistyskannalla.

Munkit ja papit — toijinaan heidän rakennuskouluistaan lähteneet mestarit — oliwat keski-ajalla melkein ainoat, jotka harjoittiwat rakennustaidetta. Se ammatti oli siihen aikaan niin suuressa arwossa, että 12:lla ja 13:lla vuosijadalla mainitaan piispoja, jotka oliwat etenkin etewiä mestareja ja opettajia tämän taiteen alalla. Wasta myöhemmin jättiwät piispat tämän toimen ryhtyäkseen sitä enemmän waltio-asioihin, ja alhaisemman papiston mielestä oli wähitellen rauhallinen luostari-elämä mukawampi kuin työ „temppelein huipulla“, ja niin joutui rakentaja-ammatti, waikka hengelliset sitä wieläkin johtiwat, maallikoiden waltaan.

Kun nousi kysymys ensimmäisen kirkon rakentamisesta Suomessa, niin uuttera piispa Henrik oli luultawasti tämänkin tuuman alkuunpanija, ainakin kirkon suunnitelman juhteen. Mutta kun ajan henki oli semmoinen kuin ylem-

pänä on mainittu, niin on hywin luultava, että joku piispan monista hengellisistä seuralaisista, jotka ainakin jonkun aikaa täällä wiipywät, johdi Suomen ensimmäisten kirkojen rakennustyötä.

Tähän aikaan, eli 12:nnen vuosijadan loppupuolella, wallitsi vielä koko kristikunnassa niin sanottu romaani-nen (pyhörökaarinen) rakennustapa, jonka loisto-aika kuitenkin jo oli lopussa.

Sotta lukija saisi selwän kuwan tämän rakennustawan luonteesta sekä niistä erilaisista, uufista rakennusmuodoista, jotka pian sen jälkeen edellisestä kehittyiwät, tahdomme nyt lyhyesti selittää näiden eri rakennustapojen perusluontect.

* * *

Romaaninen eli pyhörökaarinen rakennustapa: Kansanvalistus-seuran toimesta ennen ilmestynyt kirjanen nimeltä „Katakombit Roomassa,“ on kertonut, kuinka ensimmäisillä kristityillä Roomassa oli tapana kokoontua jumalanpalvelustaan pitämään maan-alaiisiin käytäwiin ja hautaholweihin. Ani harwoin he uskalsiwat pitää hartaushetkiä omisja asunnosjaan. Kun wainon ajat loppuiwat, oli kristillisen seurakunnan ensi huolena rakentaa itselleen kokoushuone. Tässä tarkoituksessa mukailiwat he niitä rakennuksia, jotka pakanallisilla roomalaisilla oliwat tunnetut nimellä basilika; niissä roomalaiset tavallisesti harjoittiwat kauppa ja pitiwät oikeuden istunnoita. Täten syntynyt kristillinen kokoushuone sai nimen kyriaka, Herran huone, josta nimestä suomalainen „kirko-sanakin on saanut alkunsa.

Tarkastakaamme nyt lähemmin tuommoisen muinaiskristillisen basilikan sijustaa. Sijään-käytävästä tultiin soikeaan, awaraan huoneeseen, joka neljän pylväsriwin kautta oli jaettu pitkiin käytäwiin ja näistä taas oli kestimmäinen sekä leweytensä että korkeutensa puolesta siwukäytäviä suu-

rempi. Kaikki nämä pylväskäytävät eli pitkätalimat, joissa seurakunnalla oli paikkansa, päättyivät itäisessä päässä olemaan poikkilaiwaan, joka ikäänkuin katkaisi tuon soikean rakennuksen. Poikkilaiwasssa papit toimittivat jumalanpalvelusta ja lauloivat messun, jonka vuoksi tämä osa kirkosta sai kuorin nimen. Siinä oli alttarillaakin sijansa triumfikaaren alla, joka yhdisti kuorin ja keskimmäisen pitkänlaiwaan. Kuorin itäisestä seinästä taas ulkoni puolipyöreä siurakennus apsis korkeine istuimineen ylhäisiä hengellisiä virkamiehiä varten. Apsis oli katettu muuratulla holvilla, jota vastoin itse päärakennuksen katto lepäsi tavalisilla kannattimilla.

Tarkastettuumme täten muinaiskristillistä basilikaa, huomaamme, että vanhempien pilarikäytävillä varustettujen kirkojemme perusmuoto (esim. Turun tuomiokirkko) ainakin pääsääntöisesti vieläkin viivastaa muinaiseen basilikaan, vaikka poikkilaiwa on melkein kadonnut, alttari on sijoitettu kuorin perään (entiseen apsiikseen) ja koko kirkko on katettu muuratulla kupuholvilla. Mutta huolimatta monista jäännöksistä, jotka vieläkin ilmaisevat muinaiskristillisen kirkon perusluonnetta, on itse rakennustapa kokonaisuudessaan paljo muuttunut monista lisäyksistä, joita uudempi rakennustapa on tuonut mukanaan ja joista tuonnempaan aijomme puhua.

Muinaiskristillinen basilika-muoto jäi semmoisenaan jotenkin kauan, kunnes se noin 1000-luvulla väistyi toisellaisen rakennustavan tieltä, joka taidehistoriasa on tunnettu nimellä roomalainen eli pyörökaarinen rakennustapa. Se oli voimassa etenkin kahtena seuraavana vuosisatana ja muodostui muodostumistaan sen mukaan, miten uudet kansakunnat tutustuivat muinaisroomalaisen taiteen vaatimuksiin.

Tämä aikakausi oli, niinkuin tiedämme, monessa suhteessa heräämisen aika, rikas uudesta aiheista vanhojen olomuotojen kumoamiseksi. Kauan aikaa oli salaisella kaunulla

ajateltu lähestyvää tuhannetta vuotta, jolloin kansojen taika-uskoinen mielikuwitus luuli maailman loppuwan. Mutta kun tuo peljätyt vuosi päättyi samoin kuin edelliseltkin, silloin ihmiskunta taas lujasti rohkeni luottaa tulevaisuuteen ja ryhtyi innolla jatkamaan toimintaa, joka pitkät ajat oli ollut woivukfissa.

Uusi elämä kuwautui ehkä enimmin kirkossa, joka nyt kohosi maailmaa hallitsewaksi wallaksi, joka uusien temppelien rakentamisella ja wanhojen korjaamisella tahtoi näkywällä tawalla osoittaa karttuneen waltansa suuruutta.

Sen aikuisen eli niin sanotun roomanisen kirkon pää-tunnusmerkinä on soikea rakennus, pilarien kautta jaettu korkeaan ja leveään keskilaiwaan sekä kahteen matalaan ja kapeaan sivulaiwaan, joiden edessä itäisessä päässä seisoo poikkilaiwa. Sivulaiwat ulottuwa waan poikkilaiwaan, jota wastoin keskilaiwa jatkuu sen takaseinään saakka ja kohoten yli koko kirkon muodostaa itse kuorin, joka päättyy puolipyhöreään apfiksien, jonka jo basilikasta tunnemme. Wanhimmat roomaniseth kirkot oliwat warustetut laakealla puunkatolla.

Suurin erotus muinaiskristillisen ja roomanisen basilikan välillä oli kuitenkin kirkon ulkomuodossa, jota nyt ruwettiin warustamaan torneilla. Nyt oli nimittäin tullut tawaksi kutsua kansaa jumalanpalvelukseen kellojen soitolla, joka luonnollisesti korkeimmalta paikalta käwi parhaiten päinsä. Tornit rakennettiin toisinaan, kuten meidän wanhat kellopudit, kirkon wiereen, toisinaan kirkon läntiseen päätyseinään, jossa useinkin kaksitornia pää-owen kummallakin puolen kohosi mahtawasti korkeuteen nähyen kauas ympäristölle. Toisinaan rakennettiin myös torni keski- ja poikkilaiwan yhtymäkohdalle.

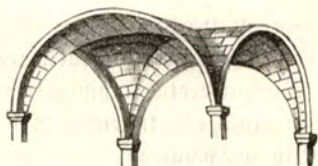
Omituisuutena roomanisen kirkon sijnustuksessa owat pyhäreäarisset holwit, jotka kaikkialla tulewat näkywiin. Korkealla olewien pienten, kapeiden ikkunain yläosa päättyy puolipyhöreään kaareen, sama muoto on owissa, sama niissä holweisissa, jotka yhdistäwät kannatuspylwäät toisiinsa, samal-

Iainen niinikään triumfikaari sekä apsiifin ja kuorin aukeama. Raikfiassa huomaa pyöreitä kaaria, josta tämä roomaaninen eli pyörökaarinainen rakennustapa onkin saanut nimensä. Kun semmoinen puolilympyrän muotoinen kaari, kohoten yhtä laukana toijistaan olevista kannatuspylväistä, aina kohoaa jamaan korkeuteen, tekee tämä rakennustapa voimakkaan ja vakavan vaikutuksen, mutta samalla se tuntuu raskaalta ja yksitoikkoiselta, etenkin laakean puukatonsa vuoksi, joka ikäänkuin painoi alas holvikaarien korkeuteen kohoavat muodot.

Nuo puukatot olivat luonnollisesti vähemmän kestäviä, jonka vuoksi piankin luovuttiin tästä kattamistavasta, ja ruvettiin rakentamaan, aluksi soikeita n. s. tynnyriholweja (2 kuva), sittemmin ristiholweja, jommoisia usein tavataan Suomen vanhemmissa kirkoissa. Ristiholwi (3 kuva) on saanut nimensä siitä, että nelikulmainen, tavallisesti neliönmuotoinen huone katettiin neljällä kupu-

2. Tynnyriholwi.

3. Ristiholwi.

kaistaleella, joiden syrjät ristin muodossa yhtyvät holwin keskellä.

Yksinäiset pilarit sekä seinään kiinnitetyt holwinkannattajat — pilasterit — olivat roomanisella ajalla tavallisesti koristamattomat, nelikulmaiset ja paksut. Perustuksena eli jalkana, jos semmoista oli, oli waan kömpelösti kytetty nelikanta. Ylhäällä päättyi pilari tavallisesti kivi-liuskaan, joka kannatti holvikaaria. Sen ohessa tämä rakennustapa usein mutaili vanhojen roomalaisten pyöreitä pylväitä, joita myös sanottiin kolonneiksi; niissä oli sekä jalkapuoli että pää (kapiteeli) runsammin koristettu.

Ulko-asunsa puolesta olivat romaaniset kirkot yksinkertaisia. Koruttomat reunapienat kulkiivat pitkin seinää katon ja permannon rajassa. Ylemmän listan alapuoli oli toisinaan muodostettu pyörökaari-riviksi.

Nämä nyt lyhyesti mainitut piirteet ovat romaanisen rakennustavan päätunnusmerkit, joka rakennustapa melkein jemmooisenaan oli voimassa vuodesta 1050 1200-luvun alkupuoleen saakka. Silloin astuu yhä enemmän näkyviin uudemman ajan taide-aisti, tuoden mukanaan suippokaarisia holvirakennuksia, jotka vähitellen sekaantuivat romaaniseen rakennustapaan, vaikka tämä koki taistella ajan henkeä vastaan. Puolipyöreiden holvien keskiosa kohosi vähitellen korkeammalle, muuttuen yhä enemmän suippenewaksi.

Sitä aikaa, jolloin pyörökaarinen rakennustapa vähitellen muuttui suippokaariseksi, kesti lähes vuosikadan eli vuodesta 1220 seuraavan vuosikadan alkun. Taidehistoriasa on tämä aikakausi tunnettu nimellä rakennustaiteen välitysaika eli välitys-taidetapa.

Wälitys-taidetawalla on erityinen merkitys Suomen rakennustaiteen historiasa, sillä tärkeimmat vanhemmista kirkkoistamme rakennettiin juuri siihen aikaan, jolloin tämä rakennustapa oli voimassa niissä maisa, joista meidän maamme kirkollinen rakennustaide sai suurimmat vaikutimensa. Sen jälkeen useimmat keskiajalla rakennetuista kirkkoistamme seurasivat tawaksi tullutta rakennusmuotoa, huolimatta siitä edistyksestä, johon muualla Euroopassa tämän taiteen alalla oli päästy. Tähän kaikkeen saamme kuitenkin lähemmin tutustua seuraavassa luvussa. Nyt tahdomme siis waan mainita muutamia käytännöllisiä asianhaaroja, jotka puolestaan auttoivat uudemman rakennustavan yleisempää lewiamistä.

Jos kahdelta asemalta, jotka ovat eri kaufana toisistaan, rakennamme pyörökaarisen holwin, niin kumpainkin holwi tulee olemaan eri korkea, jos kaari on puolihympyrän muotoinen. Suurempaa wälimatkaa yhdistävä holwi on

tietysti korkeampi kuin se, joka yhdistää lyhyempää välimatkaa. Jos kaaret sitä vastoin vapaasti kohoaisivat eri nojakohdista yhdistyäkseen kaikki ylhäällä, saattaisi vapaasti määrätä kaarien korkeuden ja tehdä ne kaikki yhtä korkeiksi huolimatta välimatkan erilaisuudesta. Kun alkun kerta oli päästy, hawaittiin useinkin edulliseksi luopua raskaasta pyörökaarista rakennustawasta, kun huomattiin, että yhdistetyt kaarimuodot, ollen samalla keskinäisessä sopusoinnussa, antoivat rakennukselle keveämmän ja wilkkaamman muodon. Sen ohessa saattoi rakentaja käyttämällä suippokaarisia holweja paremmin sovitaa holwien painon pylwäiden ja pilasterien päähän, ilman että näitä tukipylwäitä tarvitsi tehdä paksuiksi ja kömpelöiksi, ja samalla saattoi hän tehdä rakennuksen seinät entistä ohuemmiksi, kun holwien ulospäin waikuttawa paino oli tullut pienemmäksi.

Kun silmä kerran rupeji tottumaan ylöspäin kohoavaan holwikaareen, waikutti wälitys-taidetapa pian myöskin owiin ja ikkunoihin, waikka useinkin erotus pyörökaaren ja uudemman muodon wälillä oli tuskin huomattawa. Toisinaan kaksi eli kolme ikkunata vedettiin yhteen ja yhdistettiin yhteisellä kaarella, jolloin kaaren huipun ja ikkunain wälinen osa warustettiin pyöreillä autoilla. Usein tehtiin kirkoihin pääowen hläpuolelle suuria, pyöreitä, yksinäisiä ikkunoita, jotka monenmoisien kauniiden mallien mukaan leikatuilla korulistoilla jaettiin ruusukkeen muotoisiin osiin, joihin sitten asetettiin moniwärisiä lasia. Myöskin kolonnejä huna kirkon ulkoiseiniä ruwettiin runsaammin koristamaan kaswiornamenteilla, oksilla, lehkillä ja nupuilla, joiden avulla koristustyö koki saattaa rakennuksen elähdyttwämmäksi.

Suippokaariset muodot, jotka sitä enemmän syjäsiwät syrjään pyörökaarisen rakennustawan, kuta lähemmäksi loppuansa lähestyi 1200-luku, saawuttivat 1300-luvun alkuvaiheilla taideaistin suosion koko Euroopassa. Tämä uusi rakennustapa oli pääasiallisesti ja keskeytymättä kehittynyt

pohjois-Ranskassa; siellä ynnä Englannissa ja Saksanmaalla se kohosi täydellisyhteensä ja korkeimpaan kukoistukseensa. Kaukaiseen pohjolaan saapui tämä rakennustapa, jota on sanottu suippokaariseksi, ainoastaan puolinaisesti, vaikka tosin Skandinavianakin löytyy muutamia jaloja ja kauniita rakennuksia todistuksina tästä rakennustavasta.

Suomesa ei suippokaarinen muoto tullut milloinkaan täydelleen käytäntöön, vaikka yksityisiä muodostuksia siitä toisinaan lainattiin välitys-taidetawan täytteeksi. Ne rakennusaineet, joita Suomesa maaseuduilla melkein yksinomaan käytettiin kirkonrakennuksessa, nimittäin lohkokivet, olivat sitä paitsi aivan sopimattomia uuden rakennustavan keweisiin, somiin muotoihin ja koristuksiin.

Suippokaarinen eli gootilainen rakennustapa sai nimensä siitä, että se kehittyi germaanisilla kansoilla ja kesti noin vuodesta 1300 keski-ajan loppuun saakka. Tämä rakennustapa tunnettiin täydellisimmässä muodossaan sen kautta, että joustavaa suippokaarta käytettiin rakennuksessa kaikkialla, holweissa, oivissa, ikkunoissa y. m. Myöskin käytettiin runsaasti kuvia kasvikunnasta, vieläpä eläinkunnastakin, rakennuksen erikoisosten kaunistamiseksi. Ulkomuotonsa puolesta teki gootilainen rakennustapa mahtawan vaikutuksen runsaasti koristetuilla torneillaan ja huipuillaan, jotka keweästi kohoten korkeuteen antoivat koko rakennukselle wihättävän ja woimakkaan muodon.

Gootilaisia torneja ja pylwäitä on usein werrattu esineisiin kasvikunnassa, jotka kohoten korkeuteen muodostuivat lehdiksi ja kukiksi. Tämä wertaus on sitä enemmän oikeutettu, kun tiedämme että gootilaiseen rakennustapaan kuului vielä pylwäiden yläpään warustaminen lehtikoristuksilla; samaten tehtiin tornin huippuihin, räystäisiin ja reunuksiin koristuksia, jotka kuwailivat erilaisia kaswinosia.

Kun suippokaarinen rakennustapa, kuten jo äsken mainittiin, kokonaisuudessaan jäi wieraaksi Suomesa, lienee siinä hylsin, että lopullisesti mainitsemme waan seuraawat

seikat, jotka ovat omituisia tälle keski-ajan viimeiselle rakennusmuodolle.

Waikka rakennuksen pohjapiirros edelleen oli melkein sama kuin ennenkin, oli kuitenkin poikkirakennus saanut vähäarvoisemman aseman. Kuori rakennettiin useimmiten monitaitteisen puolilympyrän muotoon, jonka ympärillä suuremmissa kirkoissa sivulaiwat lewisivät itäänkuin ulkofäntävän muotoon, siten ympäröiden kirkon pyhimmän paikan, jossa alttari seisoi. — Holwit, jotka viime aikana vielä olivat ristinmuotoisesti jaetut neljään kupukaistaleeseen, jaettiin nyt monilla erisuuntaisilla holwikaarilla tähdenmuotoisiin osiin, joita oli 12:sta aina 48 saakka. — Ikkunat alkoivat nyt muodostua rakennuksen kauniimmiksi osiksi: ne tehtiin suuremmiksi ja moniosaisemmiksi. Tyhjäksi ikkunan holwikaaren alla varustettiin erittäin runsailla ja monipuolisilla koristuksilla. Kun seinät uusien holvien keweämmän rakennustavan puolesta tulivat ohuemmiksi ja niiden kestävyys sitä paitsi heikkoni useiden, entistä suurempien ikkunoiden tähden, niin ruvettiin rakentamaan tukeita muurien ulkopuolelle. Nämä nojaseinät, joiden yläosa oli koristettu pienillä torneilla eli fiaaleilla, kohosivat asteittain ylöspäin, yhthyen viimein warfinaiseen seinään.

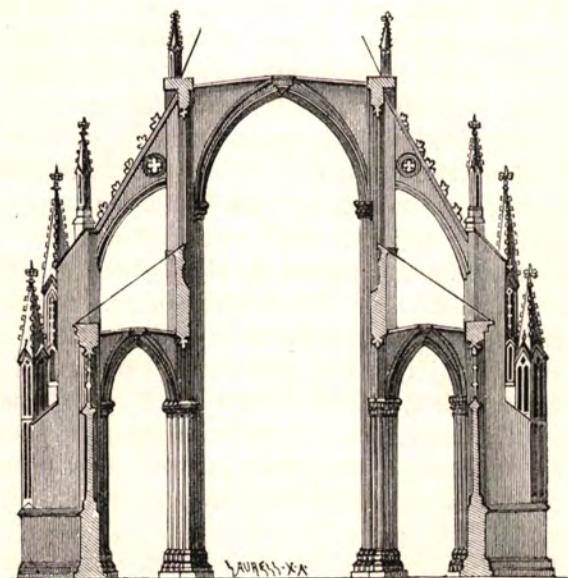
Samaa tarkoitusta warten yhdistivät erityiset tukifaaret, nekin koristetut rakennustavan vaatimuksien mukaan, ulkoseinät keskilaiwan yläholweihin, ja kaikki tämä antoi rakennukselle keweän, iloisen ja uljaan muodon.

Yllämainittuja omituisuuksia gootilaisessa rakennustavassa walaisee kuva 4, joka näyttää meille gootilaisen kirkon läpileikkauksen. Siinä on kolme eri osastoa eli laiwaa huippuholwineen, korkeine, kapeine pylwäineen ja tukifaarineen. Sama kuva näyttää meille myös katon yli kohosawat tornit (fiaalit) sekä muurien tueksi rakennetut nojaseinät.

Niinkuin tavallisesti käy jokaiselle määrättyinä aikautena suosituille taidetawalle, niinpä käwi gootilaisellekin rakennusmuodolle. Keski-ajan loppupuolella se wähitellen

pilaantui liiallisten lijähklien kautta, jotka lopullisesti saivat sen voivuksiin ja rappiolle. Gootilaisen rakennustavan sijaan astui melkein samaan aikaan, jolloin katoosisuus lähestyi loppuansa pohjoismailla, Italiassa kehittyi uusi ja voimakas taidetapa, joka ranskalaisen sanan mukaan on saanut nimen renessanssi (uudistuminen). Tämän taidetavan lähempi tarkastaminen ei kuitenkaan kuulu tämän teoksen piiriin.

* * *

4. Gootilaisen kirkon läpileikkaus.

Luotuamme täten lyhyen silmäyksen eri taidetapoihin, jotka keski-aikana olivat voimassa Euroopan etewinnisissä sivistysmaissa ja joiden vaikutus ulottui Skandinawiaan ja Suomeenkin, tahdomme seuraavassa tarkastaa melkein

yhjinomaan omia olojamme. Vanhoissa, kessi-ajalta asti säilyneissä kirkkoissamme sekä niissä löytyvien veistokuvien, maalauksien ja muiden kirkollisten muinaiskalujen johdolla aiomme tutkia niitä taidetapoja, joihin edellisessä olemme tutustuneet.

Kirkollinen rakennustaide Suomessa (1157—1523).

Kun piispa Henrik Upsalasta saapui Suomeen, oli kristinoppia saarnattu Ruotsissa enemmän kuin 300 vuotta ja 150 vuoden kuluessa oli se siellä maurastunut siihen määrään, että kirkkoja oli rakennettu valtakunnan eri osissa. Varmaan tiedetään jo Ansgariuksen aikana joitakuuta kirkkoja rakennetuksi. Piispa Henrik itse oli vihkinyt ainakin kaksi kirkkoa, joista toinen, Vanhan Upsalan tuomiokirkko, vuonna 1150 pyhitettiin jumalanpalvelukselle.

Ruotsin vanhimmista kirkkoista, jotka olivat puusta rakennetut, ei enää ole jälkeäkään nähtävänä. Mutta pian oppivat ruotsalaiset Englannista ja Saksanmaalta tulleiden lähetyssaarnaajien ja opettajien johdolla rakentamaan muurattuja kiviseiniä, joka taito siihen asti oli ollut Ruotsissa aivan tuntematon. Skandinaviaسفakin ryhtyivät hengelliset miehet innokkaasti kirkkojen rakentamiseen, jolloin heidän kotoiset muistonsa kauan aikaa tuntuvasti vaikuttivat pohjoismaiden kirkolliseen taiteeseen. Kristinopin lewitiesjä Suomessa, rakennettiin jo Ruotsissa kivi-kirkkoja joko harmaasta kivistä, tai muista kivilaaduista (kalkkikivistä, hietakivistä y. m.), mitä milläkin paikallakunnalla runsaammin löytyi. Tiilikiveä ei Ruotsissa vielä siihen aikaan käytetty kirkkojen rakentamiseen. Uplannissa käytettiin yksinomaan harmaata kiveä, ja useimmat Upsalan hiippakunnan vanhoista kirkkoista ovat 1100-luvun loppupuolelta.

Ruotsin vanhemmat maakirkot — tässä emme saata puhua piispankaupunkien suurista ja kauniista kirkkoista, jotka luonnollisesti eivät soveltuneet esikuvaiksi silloisen Suomen ahtaille oloille — olivat hyvin pieniä. Koko rakennus oli ylimalkaan yksiosainen, jota vastoin saman-aikuiset suomalaiset kirkot olivat kolmiosaiset eli kolmilaivaiset. Kumpaisessakaan maassa ei tähän aikaan tavattu poikkilaivaa, mutta apsis tavataan useimmin Ruotsin kuin Suomen kirkkoissa. Sakaristo ja asehuone olivat kumpikin hyvin tavallisia lisärakennuksia, edellinen rakennettiin useimmiten yhdessä kirkon kanssa, jälkimmäinen myöhemmin. Molemmissa maissa rakennettiin torni joko kirkon yhteyteen, tavallisesti länsipuolelle, tai vähän syrjempään kellotapulinnuotoon.

Ulkomuotonsa puolesta ovat meidän harmaat kivi-kirkkomme samallaisia kuin Ruotsissakin. Erittäinkin on tämä yhtäläisyys huomattava Uppsalan hiippakunnassa, varsinkin Uplannissa ja sen rannikolla Roslagenissa, jossa yhtäläisyys on silmiinpistävä katsellessamme esim. kirkkoja Rårstasassa, Rössä, Rimbosassa, Finstasassa, Skedebosassa, Söderbyssä, Torshundissa ja muualla, sillä kirkot tässä osassa Ruotsia ovat paksujen muuriensa, korkeiden, jyrkkien kattojensa ja kellotapulienensa puolesta hyvin toistensa kaltaisia.

Mutta monta semmoistakin kirkkoa, jotka ovat yhteen rakennetut torniensa kanssa, ovat muotonsa puolesta samalaisten suomalaisten, varsinkin Ahvenanmaan kirkkojen näköisiä; semmoisia ovat kirkot Lemlannissa, Ekkerössä, Finströmissä, Kemissä, Korppoossa ja muutamain paikoin mannermaalla. Kaikki nämä muistuttavat monessa suhteessa sekä Uplannin, että keski-Ruotsin muistakin kirkkoista, joita löytyy vielä täällä aina Norrköpingiin ja Linköpingiin saakka. Semmoisia ovat esim. Tyunelsön, Gåsingen, Björnlundan, Grytfin, Hyltingen, Rimstan, Lötin y. m. kirkot, ja vieläkin etelämpänä, esim. Dusbyssa ja muualla, tavataan kirk-

koja, jotka, vaikka vähemmässä määrässä, ovat äskenmainittujen suomalaisten tornikirkkojen näköisiä.

Usein huomaa, että Ruotsin kellokapulit samalla olivat olleet jonkunmoisia varustuksia, sillä niissä tavataan pieniä ampumareian tapaisia aukkoja. Semmoisia löytyy toisinaan meilläkin, mutta hyvin harvassa.

Ovien ja ikkunoiden järjestämisessä noudatettiin samaa tapaa sekä pohjois-Ruotsin että Suomen kirkkoissa. Pää-sijäänkäytävä kävi eteläpuolelta asehuoneen kautta, johon miehet tavallisesti jättivät aseensa, ennenkuin astuivat kirkkoon. Sitä paitsi löytyi toinen ovi läntisessä seinässä. Ikkunoita ei alkuaan ollut pohjoispuolisessa seinässä ennenkuin myöhempinä aikoina, jolloin enemmän tai vähemmän luovuttiin kirkon alkuperäisestä rakennustavasta. Samaa on myöskin sanottava ovista ja ikkunoista, joita sittemmin laajennettiin. Ainoastaan läntisessä seinässä sekä kuorisessa oleva ikkuna ynnä tornin ääniaukot saivat olla melkein entisellään, koska mainitut ikkunat jo alussa tehtiin tavallista suuremmiksi, eikä ollut syytä muuttaa tornien valo- ja ääni-aukkoja.

Kun vihdoin tuli aika, jolloin oli ryhdyttävä ensimmäisten kivikirkkojen rakentamiseen Suomessa niin on luultavaa että piispa Henrik seuralaisineen tässä suhteessa piti esikuvanaan Wanhon Upsalan tuomiokirkkoa, joka hänelle oli hyvin tunnettu. Sen vuoksi on meidän tarkastaminen mainittua eli oikeammin vielä löytyvää suunnitelmaa Pyhän Olavin kirkkoa warten Sigtunassa, jolla mainitaan olleen sama merkillinen rakennusmuoto kuin Wanhon Upsalan kirkollakin. Jos asian laita on semmoinen, niin oli tämän tuomiokirkon päärakennus noin 78 jalkaa pitkä ja 39 jalkaa leveä, kolmella paksulla pilariparilla jaettu kolmeen laivaan, joista taas keskimmäinen oli enemmän kuin kolme kertaa siwulainvoja leveämpi; wiimemainitut olivat waan 6 jalkaa leveät. Reliëfmaisjet pilarit olivat 4 jalkaa läpimitaten ja niin asetetut, että päärakennus-

sen läntinen osa muodostui ikäänkuin kirkon esihuoneeksi. Sakariston asemesta pohjoispuolella ja asehuoneen asemesta eteläpuolella oli tässäkin lisärakennuksia, joita ei kuitenkaan väliseinä erottanut päärakennuksesta, vaan jotka muodostivat erityisen poikkilaiwan. Kuorin asemesta oli itäisellä seinällä puolipyhöreä apsis.

Jos poikkilaiwojen asemalla ajattelimme löytyväksi sakariston ja asehuoneen ja jos vielä olisi poisä tuo Ruotsin kirkkoisjakin harvinaisen esihuone, joka kirkon keskikäytävällä olewan seitsemännen pylwään poistamisella tekisi warsinaisen päärakennuksen pitemmäksi, niin olisi Sigtunan ja Wanhan Uppsalan kirkon suunnitelma woinut olla mallina meidän wanhemmille kirkoillemme, joissa tawallisesti oli kolme eri suurta laiwaa, kaksitoista nelikulmaista tilaa tullewia holwirakennuksia warten, puolipyhöreä kuori (apsis) sekä ikkunaton pohjoispuoleinen seinä. Kaikista kolmilaiwoisista kirkostamme lienee Finströmin kirkko ahtaine siwulaiwoineen enimmin äsken mainittujen ruotsalaisten kirkkojen muotoinen.

Warmana asiana saatamme pitää sen, että wanhimmat kirkonrakentajamme ovat tulleet tänne Uplannista ja luultawasti Roslagenista. Sitä todistaa se moninainen yhtäläisyys, joka on huomattawa Uplannin ja Suomen kirkkoisja. Kun muoto kerran oli walmis ja taito tunnettu, saattoiwa kotimaisetkin miehet jatkaa ja yksityiskohdisja muutella tawaksi tullutta rakennusmuotoa, joka nähy hywiin soveltuneen meikäläisiin oloihin ja saawuttaneen esijiemme suosion.

* * *

Nyt aiomme tutkia miten kiwikirkoa wanhaan aikaan maassamme rakennettiin.

Kun kirkolle ensin oli katsottu sovelias paikka, toisi-

naan soraperäiselle pohjalle, toisinaan pehmeämmälle, mutta harvoin kalliolle, ryhdyttiin perustuksen laskemiseen, joka ulottui korkeintaan kuusi jalkaa maan sijaan. Useimmissa tapauksissa mitattiin asema huolellisesti, mutta toisinaan, esimerkiksi Perttelin kirkossa, tapaa tässä suhteessa sellaista lewäperäisyyttä, jonka seurauksena owat winot kulmat ja monen jalan eroavaisuus pituusmitoissa, joiden muuten pitäisi olla yhtä pitkät.

Kun halkaistuja tai luonnollisia walittuja kivilohkareita oli tuotu paikalle, ryhdyttiin seinien rakentamiseen, joiden paksuus oli erilainen, kirkon seinät $4\frac{1}{2}$ ja $6\frac{1}{2}$ jalkaa. Nukkoja owia warten jätettiin eteläisessä seinässä keskistä vähän länteen päin ja niinikään läntisessä. Ikkunoita laitettiin itäisen seinän keskiosaan ja tawallisesti myöskin wastapäätä läntiseen seinään. Sen lisäksi tehtiin pari pientä ikkunata korkealle eteläisen seinän itäiseen osaan, jota wastaan pohjoispuolinen seinä useimmiten oli aiwan umpinainen. Ikkunanloukot tehtiin sijaan ja ulospäin winoiksi, jotta walo wapaammin pääsisi huoneeseen, jossa tawallisesti hämärä wallitji; jumalanpalvelusta pidettiinkin enimmiten siunattujen wahahynttiläin walossa. — Holwikaaret owissa ja ikkunoissa tehtiin muuratuista tiileistä ja kristinuskon alkuaikoina Suomessa oli niillä luonnollisesti pyörökaarinen muoto silloisen roomanisen rakennustawan vaatimuksien mukaan.

Seinät tehtiin tawallisesti 20 eli 25 jalan korkeiksi. Luonnollisesti jäi tämmöisen seinän pinta, kuten wielä saamme nähdä, sängen epätasaiseksi ja mutkikkaaksi kiviien rosoisuuden wuoksi. Ainoastaan sija puolesta peitettiin seinät sawiruukilla ollakseen edes johonkin määrin siistinnäköiset. Ulkopuoli sen sijaan sai jäädä semmoiseksi kuin se oli ilman pienintäkään rakennustaiteellista koristusta.

Kun kaikki neljä seinää katonrajaan saakka oli saatu walmiiksi, asetettiin katonkannattimet paikoilleen ja niiden päälle paanut, jonka jälkeen seinät jätettiin laskehtimaan. Sillä wälin suljettiin nuo suuret kolumion muotoiset aukka-

mat katonharjan alla molemmissa päätyseinisjä laudoilla, jotka toisinaan jätettiin paikoilleen ja ovat säilyneet meidän aikoihin asti, esim. Röökarissa, Raijiossa j. n. e. (Katso kuvaa 5.)

Muurien laskehmittua tehtiin katto puusta, jolloin katonkannattimet (sisäpuolelta) joko laudoilla peitettiin tai jätet-

5. Raijion kirkko.

tiin nähtyihin; myöskin muurattuja holweja käytettiin, kun ensin pilarit ja pilasterit olivat valmiit. Yksilainvaiset kirkot Suomessa eivät kuitenkaan ole harvinaisia; semmoisia ovat esim. vanhat kirkot Raijiossa, Merimaskussa, Lemlanissa, Somalassa, Saltwiikissa y. m. — Viimeksi ryhdyttiin päätyseinien muuraamiseen. Jos tähän tarkoitukseen

armaata kiveä käytettiin, niin jätettiin räystäään luo na olevat katonkannattimet paikoilleen ja monessa kirkossa ovat ne vieläkin seinän ulkopuolella näkyvisiä, esim. Getassa, Paraisissa, Korppoossa ja muualla. Usein tehtiin kuitenkin päätyseinäin yläpuoli tiilikivestä, jota rakennusainetta oli helpompi liikutella. Silloin ulkopuolinen katonkannatin pala palalta rikottiin, jotta jäisi riittävästi tilaa yksinkertaisille koristuksille, joilla aiottiin täyttää päätyseinää. Luonnollisista kivistä tehdyt päätyseinät jäivät ilman mitään koristuksia kuten kirkon sivuseinätkin. Säännölliset tiilikivet, joita saattoi asettaa monellaiseen järjestykseen, ikäänkuin kehottivat rakentajaa keksimään muutamia yksinkertaisia rakennustaiteellisia koristuksia, jotka ovat omituisia vanhoille kirkoillemmme, vaikka nämä koristukset useimmiten olivat vaan yksinkertaisia ristejä, ympyröitä, siteitä ja mutkikkaita viivoja sekä muutamia muita kuvioita, jotka kaikki tehtiin noin kuusi tuumaa seinän sisään. Tasainen pohja on peitetty kalkkirunkilla ja valkoverillä. Siteenmuotoiset koristukset tehtiin toisinaan syrejällään seisovista taikka niin sanotuista wormu-tilleistä.

Melkein kaikilla siten koristetuilla kirkonseinillä (vert. kuvat 6, 12 ja 16) tavataan yllinnä risti, ja sen kummallakin puolella tai alla ympyränmuotoisia syvennyksiä, joiden vaihteleva lukumäärä tarkoittaa joko kolminaisuutta (Kemiö, Merimasku, Huittinen, Laitila j. n. e.) tai yhtätoista apostolia (Sauho, Ulvila, Pyhän Maarian pit., Wanaaja j. n. e.) eli jotakin muuta kristikunnalle pyhää muistoa.

Mainituilla koristuksilla ei aina ollut vertauskuvaallinen tarkoitus, vaan olivat ne enemmän ulkonaisen kaunistuksen vuoksi tehtyjä (esim. Berniössä, Navossa, Lohjalla, osaksi Merimaskussa j. n. e.).

Ristien ja syvennyksien muoto useinkin osoittaa kirkkojen alkuperäistä rakennustapaa ja likipitäen ikäänkin, sillä ne säilyivät vanhasa ajussaaan kauemmin kuin ikkunat ja

holwit, joita aina vuosifatojen kuluessa laajennettiin ja muodostettiin.

Muutamman kirkon päätyseinällä — ainakin Hattulassa — tavataan tiileistä muodostettuja irvistäviä ihmisen kasvoja hynä maalauksia kalkkipohjalla.

Sakariston ja asehuoneen päätyseinillä näkee myös usein yksinkertaisia ja harvalukuisempia koristuksia, kuin itse kirkonseinillä, esim. Kokemäen vanhassa sakaristossa, Naumossa, Korppoossa j. n. e.

Ellei kirkon perustus rakentajan mielestä ollut kyllin luja, koki hän lujentaa seinä jälkeempään tehdyillä tukipilarilla, jotka tavallisesti rakennettiin yksi joka kulmaan, tahi seinää vasten vastapäätä sisäpuolella olevia pilasteria. Semmoiset tukipilarit tehtiin joko harmaasta kivistä tai tiilestä, toisinaan kumpaisestakin rakennusainesta ja ovat korkeutensa puolesta hyvin erilaisia. Toisinaan ne ovat sangen paksuja, jolloin ne melkoisesti rumentavat päärakennusta. Taiswäsfalon kirkossa tavataan tukipylväät, joissa on kolme eri osaa.

Pidätyskoukut kivien välissä ovat tavallisesti hyvin yksinkertaisia, mutta toisinaan ne ovat taotut lehden tahi ristin muotoisiksi.

Seinät ovat toisinaan yhtä paksut ylös asti, toisinaan ne ohenevat ylempänä. Korkeus määrättiin usein siten, että hlin ääniaukko ulottui kirkohirren yläpuolelle.

Muutamissa Suomen ja Ruotsin vanhemmissa kirkkoissa tavataan jälkiä, joista päättäen on arveltu että nämä kirkot sisäpuolelta olivat varustetut puukatolla; se nähty siitäkin, että nykyiset pilarit ja holwit eivät tarkalleen sovellu seinien rakennustavan kanssa yhteen. Kun puukatot rupefiwat lahomaan, muurrattiin täällä samaan aikaan kuin Ruotsissakin tiiliholweja, jotka paremmin kestivät ajan hammasta vastaan. Toisinaan näyttää siltä, kuin olisi rakaiden pyörökaari-holvien sijaan rakennettu korkeampia ja hlewämpiä tähtiholweja entisten holvien perustukselle.

Kun tiedämme, että useimmat Suomen kirkkoista rakennettiin vasta 1400-luvulla, jolloin holvatut kirkot jo olivat yleiseen tunnetut, saatamme useimmissa tapauksissa varmuudella päätätä, että holvaus tehtiin samalla kertaa kuin kirkon rakennettiin.

Holvit vanhoissa kirkkoisamme ovat joko ristintahi tähdenmuotoisia; edellistä muotoa käytettiin tavallisesti sivulainoissa, sakaristossa ja asehuoneessa, jälkimmäistä taas kuorissa ja keskilainoissa. — Waillinaisia, 8 osaisia tähtimuotoja -- tavallisin muoto oli 12 osainen — tawataan toisinaan, esim. Lohjan ja Perniön kirkkoissa, semmoisten rinnalla, joissa on 32 ja 40 eri pintaa. Näin vaihtelevia monijakoisia tähtiholweja tawataan Perniossä, Tenholassa, Kumlingissa, Sauvossa j. n. e.

Ristiholweisakin tawataan muuntoksia ja muodostuksia siten, että tavallinen nelijakoinen muoto vielä jaettiin uusilla holwikaarilla, joten holwikaistaleita tuli olemaan 6 tahi 8, esim. Perttelin kirkossa.

Sunnin kirkon asehuoneessa on waillinainen ristiholwi, jossa on ainoastaan kaksi kupukaistaletta, toinen läntisellä, toinen itäisellä puolella. Tyynyriholwi on hyvin harvinaisen Suomen kirkkoissa; yksi semmoinen löytyy Tenholan kirkon sakaristossa.

Esimerkkinä huolellisesti tehdyistä ja kauniisti jaetuista holweista mainittakoon toinen holwi Tenholan kirkon keskilainoissa; vielä mainittakoon holvit Paraisten pitäjässä, Kemiossä, Korppoossa, Sauvossa, Nawossa, Wynnämällä ja osaksi Perniossä.

Kaikista näistä tiiliholveista eroavat täydellisesti niin sanotut waluholwit, jommoisia tawataan Somalan kirkossa hynnä Sunnin asehuoneessa; ne ovat rakennustapansa puolesta hyvin vanhoja.

Permannon suhteen on vielä mainittava, että se alkuaan oli tehty puusta, mutta myöhemmin käytettiin tähän tarkoitukseen paksuja 12 tuuman lewyisiä tiilikivi-liuskoja

eli n. f. Gottlanninkiveä, joista vieläkin löytyy jäännöksiä useoissa asehuoneissa sekä Köökarin kirkossa.

* * *

Suomen ensimmäisten kristillisten saarnahuoneiden ja kirkkojen suuruutta on nyhjään enää vaikea arvata. Päättäen tässä teoksessa jo aikaisemmin mainitusta saarnahuoneesta Kofemäellä, joka oli jotenkin pieni huone, arviolta noin 12 jalkaa pitkä ja leveä, olivat ne sangen pieniä.

Sitä vastoin oli kirkkoja meillä, samoin kuin Ruotsissakin, hyvin tiheässä, jos tarkastamme vanhoja lukuisia paikannimiä, joiden johdosta saatamme päättää seudulla muinoin olleen kirkon. Yhdistään ulkoisaaristosamme mainitaan noin 200 semmoista nimeä seuduilla, joissa nyhjään ei löydy jälkeäkään muinaisista kirkkoista.

Mutta löytyhyä sentään joskus varsinaisia jäännöksiä semmoisista rakennuksista. Täydellisin ja samalla kieltämättä vanhin kirkonraunio, joka vielä on olemassa Suomen rajain sisällä, on Lemböten raunio Lemlannin pitäjässä Ahwenanmaalla.

Kun tämä saaristo jo Suomen pakanuuden aikana oli liikeisessä yhteydessä läheisen Ruotsin kansa ja luultavasti aikaisemmin kuin Suomen mannermaa tuli kristinopista osalliseksi, emme liioin saa kummastella, jos äskenmainituksa kirkonrauniossa huomaamme jäännöksen rakennuksesta, joka lienee tehty jo vuosifadalla ennen kuningas Erikin ristiretkeä Suomeen.

Tuo pieni kirkko, ainoastaan 24 jalkaa pitkä ja noin 17 jalkaa leveä, oli rakennettu harmaasta kivistä ja hyvin vähän on siinä käytetty sawiruuttia. Se antaa meille hyvän kuvan n. f. walumuurista, jonka molemmat pinnat tehtiin suuremmista kivistä ja välinen osa täytettiin

pienillä kiviillä, soralla ja sawiruufilla; semmoinen rakennustapa oli muuten hyvin tavallinen. Jäljellä oleva ikkuna on tehty pyörökaariseen muotoon ja holwattu hakatulla kalkkikivellä, jota rakennusainetta hyvin vähän käytettiin suomalaisissa kirkoissa. Suurempi, päällekkäin ladotuista kivi-
möhkäleistä tehty ympärismuuri ympäröitsi tuon vanhan tempelin.

Tutkiesamme Suomen vanhimpien kivistirkkojen suuruutta, huomaamme niiden tässä suhteessa voittavan Ruotsin senaikuiset maakirkot. Mutta siellä ovatkin kirkot lähempänä toisiaan, jonka vuoksi niitä löytyy suhteellisesti paljon enemmän kuin Suomessa. Niinpä löytyy yksistään Länsi-Suodannissa 517 kirkkoa, ja kuitenkin on niistä koko joukko aikojen kuluessa jäänyt tarpeettomana autioiksi.

Asia lienee siten selitettävä, että Ruotsissa löytyi runsaammin rikkaita ylimyksiä, jotka uskonnollisesta innostuksesta ja huolellisina sielunsa autuudesta kiiruhtivat kulin maallensa rakentamaan kirkon sekä omaksi että lähiseudulla asuvan kansan tarpeeksi.

Suomessa oli vaan harvassa tuommoisia ylimyksiä, jonka vuoksi meidän kirkkomme enimmäkksi osaksi saivat alkunsa yksityisten ihmisten vapaaehtoisista lahjoista ja kun oli kysymys niin suurenmoisen rakennuksen kuin kivistirkon rakentamisesta, silloin täytyi vedota koko laajan paikkakunnan anteliaisuuteen, jonka asujamet siten mielestään tulivat osalliseksi uuteen kirkkoon. Tästä syystä nähtävät ensimmäiset kivistirkkomme jo alusta pitäen tehdyiksi suuremmiksi, vaikka sen on huomioon otettava, että niitä jälleensä usein laajennettiin. Mutta semmoinen laajennus oli useimmiten rajoitettu erityisen kuorin rakentamiseen kirkon päärakennuksen toiseen päähän.

Näiden lisärakennusten suuruutta on nykyään vaikea enää määrätä. Sen vuoksi lienee hauska alempana olevan luettelon mukaan nähdä sisäpuolisia leveys- ja pituus-

mittoja muutamista suomalaisista kirkkoista, jotka ovat rakennetut katoolisena aikana. *)

Kirkon nimi.	Pituus.	Leveys.
Turun tuomiokirkko	234.	94.
Halikko	132.	39.
Kaantala	127.	76.
Vohja	122.	61 ¹ / ₂ .
Hauho	115 ¹ / ₂ .	44.
Perniö	114.	56.
Moussainen	110.	41 ¹ / ₂ .
Kemiö	110.	56.
Laitila	108.	56.
Paraisten	107.	49.
Tenhola	99.	43.
Karjaan	99.	45.
P. Maarian	98.	43.
Saltwiiki	94.	32.
Sääksmäki	92.	42.
Rymättylä	91 ¹ / ₂ .	37.
P. Kolminaisuuden kirkko Kau- malla (nykyään rauniona)	90.	40.
Nawo	87 ¹ / ₂ .	40.
Lemu	87.	45.
Taiwasfalo	86.	44.
Korppoo	85.	38.
Lemlanti	84.	26 ¹ / ₂ .
Hattula (tiilikivestä)	81.	44.
Pertteli	80.	46 ¹ / ₂ .
Hammarlanti	80.	27.

*) Niissä tapauksissa, jolloin kirkko muutettiin ristikirkoksi, kuten esim. Halikossa ja Sääksmäellä, on ainoastaan vanhemman rakennuksen leveys mainittu. Luettelo on luonnollisesti vaillinainen — täydellinen ottaisi tässä liian suuren tilan — mutta se lienee kuitenkin tarkeitseensa riittävä.

Kirkon nimi.	Pituus.	Leveys.
Sunti	77.	40.
Vieto	77.	41 ¹ / ₂ .
Kaarinan	73.	37.
Pohjan	71.	40.
Ekkeröö	66.	24.
Sinströmi	65.	37.
Messukylä I. Kivikirkko	64.	33.
Rusko	64.	29.
Geta	56.	30.
Rumlinki	56.	24 ¹ / ₂ .
Zomala	44.	18.
Wanaja	42.	21.

Maakirkkojemme korkeus on vaihteleva, kahdestakymmenestä neljäänkymmeneen jalkaan, vaikka poikkeustilaisissa vieläkin saattaisimme mainita sekä pienempiä että suurempia mittoja.

* * *

Vanhempien kirkkojemme iästä ei meillä ole varmoja tietoja. Rakennusvuosi, useimpa vuosijatafin, jolloin rakennus tehtiin, ovat hämärään werhotut, jonka perille tuskin milloinkaan päästänec. Vieläpä niinkin suuresta ja kirkolle tärkeästä toimesta kuin Turun tuomiofirjon perustamisesta puuttuu meiltä tarffoja tietoja; milloinka tämä pitkälinen työ aljettiin, on tuihi tuntematonta.

Wähän warmempia tietoja on meillä vanhimpain seurakuntiemme synnystä. *) Waikka meillä ei ole mitään historiallista todistusta ensimmäisten seurakuntien

*) Pitäjän synnystä Suomessa päättää kotimainen tutkimus, että vanhimmat historialliset pitäjämme syntyivät jo pakanuuden aikana täällä löytyivistä piirikunnista eli „pitäjistä“, joissa jumalia wanhan tawan mukaan lepytettiin uhrijuhilla.

synnyistä, voimme kuitenkin saada siitä jonkunmoisen, jos kohta wailiinaisen, tiedon niistä historiallisista asiakirjoista aina wuodelta 1229, jotka asiakirjat ovat Suomen kirkko-historian alkulähteenä ja tunnetaan parhaiten nimellä „Turun tuomiokirjon Mustakirja“.

Näissä wanhoissa asiakirjoissa tawataan nimittäin wuosifatojen kulussa muutamia satunnaisia kertomuksia sen eli sen seurakunnan papista, testamenteista ja lahjoista mainituille kirkkoille j. n. e., jonka kautta on saatu tietää, että sanotut seurakunnat ainakin asiakirjoissa mainittuna aikana jo olivat olemassa; sitä wastoin on waikeampi sanoa, olivatko silloin mainitut kirkot samat kuin nykhyisetkin, wai olivatko ne aikaisempia, nyhjiään jo lahonneita. — Lisättäköön tähän vielä, että jonkun seurakunnan syntyä-aikaa koskewassa kysymyksessä on useimmissa tapauksissa syhtä lyhtä syntymäwuoosi useita wuosikymmeniä, usein puoli ja toisinaan kokonainen wuosifata ajassa taaksepäin.

Se osa Suomenmaata, joka ensin kääntyi kristinuskoon, kuului alussa Upsalan hiippakuntaan. Meidän lähehtysaarnaajamme Henrik, joka wuonna 1148 tuli Upsalan piispaksi ja kuolemaansa saakka oli tämän hiippakunnan paimenena, ei nimittäin samaan aikaan saattanut olla piispana Suomessa. Henrikin jälkeisistä Suomen kirkon esimiehistä ei historia tiedä paljoa mainita. Wasta wuonna 1221, jolloin syntyperältään englantilainen mies nimeltä Tuomas tuli maamme kirkollisten olojen johtajaksi, mainitsawat senaikuiset asiakirjat häntä „Suomen piispaksi“. Koko katoolisena aikana oli Suomen piispa kuitenkin Upsalan hiippakunnan esimiehen alainen, joka oli ylennetty arkkipiispaksi.

Räntämäen eli P. Maarian seurakunta lähellä Turkuu hynä Roufiaiainen ovat wanhimmat Suomessa. Erotus niiden ijässä ei ole suuri. Mahdollisesti on Roufiaiisten kirkko Räntämäen kirkkoa hiukan wanhempi, koska edellinen määrättiin Henrik-marthyirin lepopaikaksi. Kuten tunnemme, otaksutaan myöskin, että Roufiaiisten kirkko oli Suomen en-

fimmäinen piispankirkko, kunnes tämä arvo vuonna 1221 tuli Rääntämäelle, joka taas vuonna 1300 sai jättää tämän etuoikeuden Turun uudelle tuomiokirkolle.

Sywin aikaiseen syntyivät myös Maskun ja Liedon seurakunnat, samoin Raision, Kaarinan ja Mynämäen.

Kristinoppi levisi sillä välin jo aikaiseen wanhoihin kauppapaikkoihin Kokemäen-joen seuduilla ja Pirkkalassa sekä itään päin pitkin Suomenlahden rantaa. Kansantarina ker-
too myös, että jo piispa Henrikin aikana oli saarnahuoneita rakennettu Turun ulkosaaristossa, esim. Utön ja Jurmon satamissa nykyisessä Korppoossa.

Jos 1300-luvun keskivaiheilla voisimme seurata kristinopin yhä leviäviä jälkiä, niin matkallamme Satakuntaan tapaisimme jo järjestettyjä kristillisiä seurakuntia Ruskossa Lemussa, Pöytyällä, Yläneellä, Wehmaalla, Taiwassaalossa ja Rymättylässä.

Satakunnassa saapuisimme ensin sen wanhimpaan seurakuntaan Kokemäelle, sitten Ulvilaan, Köyliöön, Säkylään ja Eurajoelle sekä kauempana sisämaassa sitaläisiin wanhimpiin seurakuntiin, Karhuun ja melkein yhtä wanhaan Pirkkalaan sekä niiden rajapitäjiin Hämeenkyröön, Vesilah-
teen ja Kangasalaan kunnes Hämeessä, joka niin kauan osoitti vihamielisyyttä uutta oppia vastaan, saapuisimme Hattulaan, Lepaalle (nykyisen Lepaankartanon maalla), Sääksmäelle, Wanajaan ja Henkoon, kenties myös Tammelaan ynnä Hollolaan ja Hauholle, jotka kaikki siihen aikaan olivat ikäänkuin kristikunnan etuwartijoina koillis-Suomen paikanoita vastaan.

Matkallamme pohjoiseen tapaisimme etelä-Pohjanmaalla kaksi wanhaa seurakuntaa Mustasaaresa ja Pietarsaaresa ynnä Isonkyrön ja Närpiön wäähän nuoremmat seurakunnat. Pohjois-Suomessa taas tapaisimme sen molemmat emäpitäjät Salon ja Remin ynnä Jän kirkkokunnan. Niinkuin näemme, olivat kristilliset seurakunnat 1300-luvulla sängen harwalukuisia tuossa laajassa Pohjanmaassa.

Jos Turun seudulta olisimme lähteneet itään päin, olisimme jo tähän aikaan Suomenlahden pohjoisella rannikolla tawanneet kristillisiä seurakuntia Piikkiössä, Paimiossa, Paraisissa, Savossa, Uskelassa, Salossa, Halikossa, Kiikoisissa, Perniössä, Mikkylässä ynnä Kemiössä, jotka kaikki ovat Warjinaiis-Suomesa. Uudellamaalla taas olisimme tawanneet uskoweljiä Tenholassa, Pohjalla, Karjaalla, Inkoossa, Lohjalla, Kirkkonummella, Espoossa, Porwoossa, Siipoossa, Helsingin pitäjässä, Pernajassa, Pyhtäässä ja Wehkalahdella.

Etelä-Karjalassakin olisimme tawanneet muutamia hajanaisia kristillisiä seurakuntia Wiipurissa ja siellä olewan linnan ympärillä ynnä „Agrapäässä“, kuten Muolan pitäjää silloin kutsuttiin, Wirolahdella ja luultawasti myös Zääskessä.

Sisämaassa, etelä-Savossa saapuisimme koko tämän awaran maakunnan emäpitäjään, Suur-Savon eli nykyisen Mikkelin kirkkokuntaan; mutta pohjois-Sawo ja Karjala olivat vielä siihen aikaan kristinopille aivan wieraat.

Saadaksemme täydellisen kuwan kristinopin lewiämisestä Suomesa 1300-luvulla, on meidän vielä tarkastaminen Ahvenanmaan saaristoa, joka saman vuosijadan alusta kuului Turun hiippakuntaan, oltuaan siihen asti Upsalan arkkipiispan alaisena.

Sikäläisistä seurakunnista lienee Lemlanti wanhin, ja ainakin Saltwiiki, Finströmi, Sunti ynnä Zomala olivat jo mainittuna vuosijatana itsenäisiä seurakuntia ja niihin luettiin luultawasti koko saaristo, jossa kristinoppi aikaiseen oli lewinnyt.

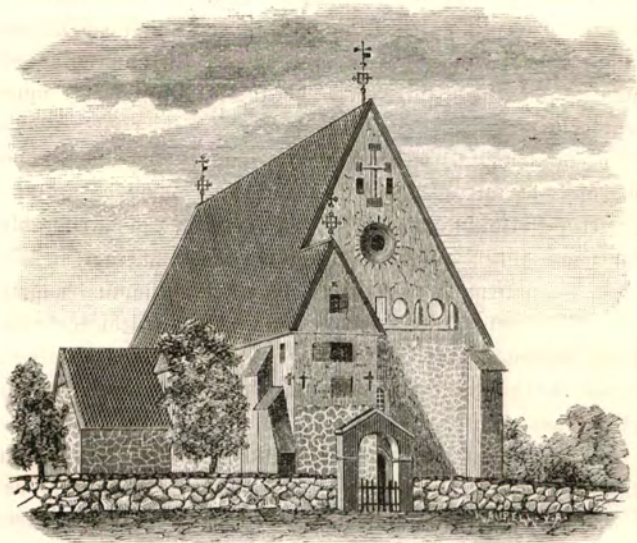
Sellainen oli kristityn Suomen ulkonainen muoto 1300-luvulla. On luultawaa, että yllä olewaan luetteloon vielä voisimme lisätä muutamia seurakuntain nimiä, kenties etupäässä Perttelin, Pälkäneen, Marttilan, Uudenkirkon, Lapin, Huittisten, Zanakkalan, Lappweden (nykyisen Lappeenrannan) ynnä Hammarlannin, jotka luultawasti syntyivät

jo 1300-luvulla, mutta siitä ei suurestiakaan muuttuifi se kuva, jonka olemme saaneet kristinopin leviämisestä Suomessa.

Katolisenaikana täällä syntyneiden seurakuntien koko lukumäärä oli vähintään 130 ja useimmat niistä ovat vieläkin itsenäisinä kirkkokuntina.

* * *

Vaikka meiltä, kuten edellisestä näkyy, puuttuukin historiallisia tietoja vanhempien kirkkojemme rakennusajasta,

6. Nantämäen kirkko.

voimme kuitenkin suunnilleen ja jotenkin varmasti määrätä niiden iän senmoisisa tapauksissa, jolloin muutamia rakennustaiteellisia erikoisuuksia muuttumatta on säilynyt meidän aikoihin asti, koska, niinkuin jo tiedämme, erilaiset rakennustavat olivat voimassa eri aikoina: roomalainen eli pyörökaarinen rakennustapa noin vuoteen 1220, välitys-

taidetapa vuoteen 1300 ja gootilainen eli suippokaarinen rakennustapa aina uskonpuhdistuksen aikakauteen saakka.

Kun ensimmäisiä kivi- ja puukirkkoja Suomessa ruvettiin rakentamaan, oli pyörökaarisen rakennustavan kukoistusaika jo mennyt. Tästä rakennustavasta ei sen vuoksi meillä tavatakaan lukuisia ja selväpiirteisiä tuotteita; puhtaasti puolipyöreätä kaarta tapaa meidän maassamme harvoin, sillä usein on se kokoon litistetty tai muulla tavalla muodostettu. Myöhempänä aikana tehtiin myös monellaisia muutoksia vanhempien kirkkojemme rakennusmuodossa, josta syystä niin harvoja erikoisuuksia on säilynyt meidän aikoihin. Lemböten kappelin rauniot osoittavat, että meillä on edessämme jäännöksiä pyörökaarisesta rakennustavasta. Mannermaan kirkkoista osoittaa Raarinan kirkko samaa rakennustapaa, ja niinkään, vaikka vähemmässä määrässä, Rantämäen vanha kirkko mataline kellostapulineen, joka on rakennettu kiinni kirkon luoteiseen kulmaan (kuva 6.).

Sunnin kirkossa, joka monessa suhteessa on rakennuslaatuunsa puolesta oimituinen, on vieläkin tornissa eräs romaaniin tapaan tehty ikkuna. Kuten sen ajan ikkunat yleisensä, on tämäkin varsin pieni, ainoastaan 5 jalkaa korkea ja 6 tuumaa leveä. Kirkon kumpaisessakin sivuseinässä on myös kaksi semmoista ikkunaa, mutta ne ovat umpeen muuratut.

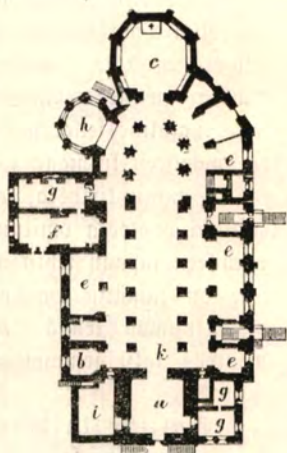
Wälitys-taidetavasta on Suomen kirkkoissa monta huomattavaa tuntomerkkiä. Voimme sanoa, että melkein jokaisessa vanhemmassa kirkossa on aina joku merkki tästä rakennustavasta, jonka vaikutus tuntui meillä vielä seuraavana eli suippokaarisena aikakautenakin, jolloin se kilpaili tämän uuden taidesuunnan kanssa ja esti sen meidän maassa täydelleen walaantumasta.

Suuri siihen aikaan rakennettiin Turun-tuomio-kirkko vaikka sen rakennus kesti pitkät ajat. Tuo suuri rakennustoimi, joka kehties Tuomas piispan aikana pantiin alkuun (vuonna 1229?) mainitaan ensi kerran vuonna 1258

ja näyttää noin vuonna 1292 olleen melkein valmis, koska paavi samana vuonna saattoi myöntää 400:n, jopa 1200:nkin päivän syyntupäästöön kaitille, jotka määrättyinä juhlapäivinä menivät mainittuun kirkkoon. Jo edellisellä vuonna, 1291, pidettiin tässä kirkossa messuja, kun Maunu Tunenpoika Märtälän herra, valittiin Turun piispaksi. Piispa Maunu, tämä ensimmäinen suomalainen mies, joka nyt pääsi Suomen kirkon päämieheksi, sai myös juhlallisesti vuonna 1300 vihkiä tarkoitukseensa uuden temppelin, joka pyhitettiin neitsyt Maarialle ja Pyhälle Henrikille. Viimemainitun

7. Turun tuomiokirkon nykyinen ulkokuoto.

8. Turun tuomiokirkon pohjapiirros ennen paloa 1827.

luut, joita pidettiin pyheinä ja ihmeitä-tekewinä, tuotiin samana vuonna 18 päivänä Kesäkuuta hopea-arkusja loistawasja juhlasaatossa Nousiaisista uuteen tuomiokirkkoon.

Ukontulen ja vihollisten usein turmeleman kirkon vanhimmassa muodosta tiedämme ainoastaan sen verran, että se alkujaan oli pienempi ja matalampi, mutta tornissa oli melkein sama korkeus kuin nytkin (322 jalkaa). Ampu-

ma-aukoilla varustettu, 12 jalkaa korkea muuri oli kirkon ympärillä Turun paloön asti w. 1827.

9. Osa Turun tuomiokirkon keskilainavasta ja kuorista nyky-aikana.

Kirkkoa on kahdesti pitennetty kuoriin päin, jonka uudempi rakennuslaatu heti pistää silmään. Nuo monet siwu-

kappelit pohjoisella ja eteläisellä sivulla ovat niinkään rakennetut vuosikatojen kuluessa. Katoollisena aikana oli kuskakin jollekulle pyhimykselle pyhitetty alttari, mutta uskonpuhdistuksen aikana niitä ruvettiin käyttämään hautakammioiksi.

Kun ei meille ole säilynyt minkäänlaista kuvaa Turun tuomiokirkosta keski-ajalta, olemme tähän liittäneet kaksi kuvaa, joista toinen näyttää meille kirkon nykyisen ulkomuodon länsipuolelta, toinen kuvailee tuon arvokkaan rakennuksen sisäpuolta, vaikka sen yksinkertaisuudessaankin ylevä kauneus ei kuvasta käy täydellisesti selville. Kuvassa nähtyien holvikaarien yläpuolella ovat keskilaiwan ikkunat, joista korkeat holvit saavat runsaasti valoa.

Turun tuomiokirkko on rakennettu tiileistä ja suurelainen rakennus se on, vaikka ei se siinä suhteessa enemmän kuin rakennuslaatusakaan puolesta kykene kilpailemaan Euroopan suurien tuomiokirkkojen kanssa. Kirkon pituus ulkopuolelta mainitaan olevan 300 jalkaa ja leveys 127 jalkaa leveimmältä kohdalta. Keskilaiwan ja kuorin pituus sisäpuolelta on yhteensä 234 jalkaa ja itse päärakennuksen leveys noin 35 jalkaa*). Vertauskappaleiksi tahdomme tässä mainittamien pohjoismailla enimmäin tunnettujen tuomiokirkkojen pituus- ja leveysmitat:

Uppsalan tuomiokirkko	on	372	jalkaa	pittä	ja	106	j.	leveä.
Linsöpingin	"	"	329	"	"	"	97	" "
Roeskildin	"	"	275	"	"	"	80	" "
Gundin	"	"	272	"	"	"	80	" "

*) Zotta lutija sai jonkunmoisen käsityksen Turun tuomiokirkon eri osista, on sivulla 44 oleva pohjapiirros kirkosta sivurakennuksineen ennen paloa w. 1827 liitetty tähän selitykseksi. Huone a on tornin alla oleva porstua, josta urkulehterin k kautta tulemma kirkkoon. Siinä on kolme laivaa ynnä kuori c. Kirjaimella e merkityt sivuhuoneet olivat katoollisena aikana kappelia; nyt ne ovat hautakammioita. Huone h on luterilaisena aikana rakennettu Hornin hautakammio, jossa kuningatar Kaarina Maununtytären maalliset jäännökset nykyään lepäävät. Muut sivuhuoneet ovat: sakaristo f, varastohuoneet g ja i sekä porstua b pohjoispuolella.

Mutta Turun tuomiokirkolla ei ole juuri sanottavaa yhtäläisyyttä näiden kirkkojen kanssa, jotka osaksi ovat myöhemmältä ajalta. Sen sijaan on siinä paljon yhtäläisyyttä Tallinnan ja Vybeikin saman-aikuiisten eli vanhempien kirkkojen kanssa. Enimmin yhtäläisyyttä sillä lienee Vybeikin w. 1170 rakennetun Pietarinkirkon kanssa, jonka alkuperäinen muoto kuitenkin on aikojen kuluessa paljon muuttunut. Luultava onkin, että Turun tuomiokirkon rakennusmestarit olivat muukalaisia, jotka olivat tottuneet tuommoisiin suu-

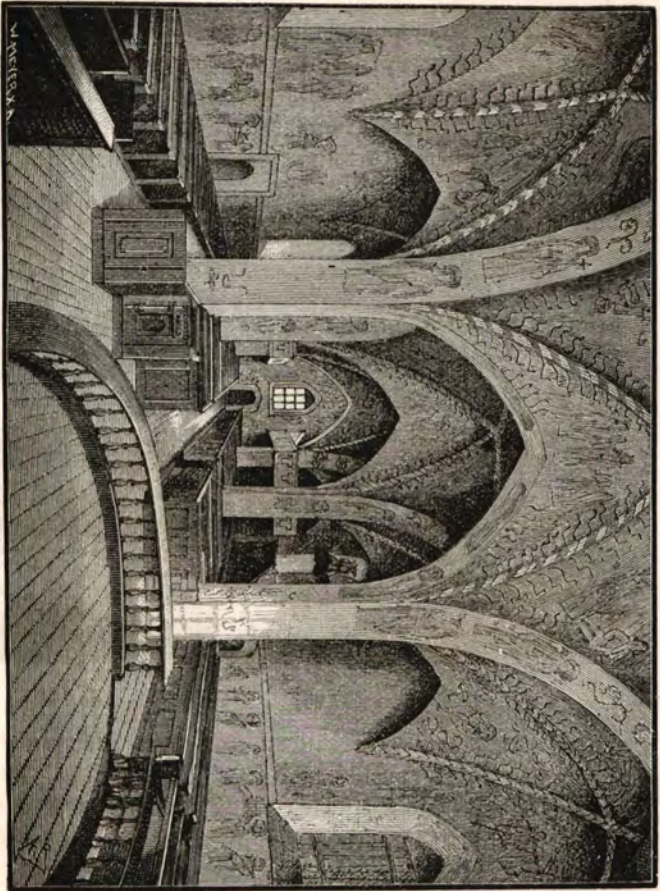
10. Gattulan kirkko ulkopuolelta.

riin rakennustoimiin, eikä mitään estä meitä siitä luulosta, että ne kenties saapuivat tänne juuri Vybeikistä tai jostakin muualta pohjois-Saksasta. Yhtä luultavaa on myöskin, että Tallinna lainasi korkeamman rakennustaitonsa samoilta seuduilta.

Ne suomalaiset maaseutukirkot, jotka syntyivät samaan aikaan kuin Turun tuomiokirkokin, olivat suunnitelmaansa

puolesta ylimalkaan edeltäjäinsä kaltaisia. Kuitenkin löy-
tyy tältä ajalta muutamia kaksilaiwaisia kirkkoja, joista lai-
woista toinen on toista melkoisesti suurempi, esim. Wii-

11. Sattulan kirkon iinistä huorista katiottuna.

purin tuomiofirrko, fransiskaani-luostarikirrko Raumalla ynnä
Pohjan pitäjän kirrko. Kairki nämä tarjoowat meille miel-
lyttävän kuwan siitä rakennustawasta, jola luultawasti on

Gottlannista kotoisin ja jota franšiskanin munkisto tavallisesti käytti. Saltwiikin kirko oli myös ennen kaffilainainen. Pohjan kirkossa on toinen laiva $26\frac{1}{2}$ jalkaa leveä, toinen pienempi ainoastaan $10\frac{1}{2}$ jalkaa ja erotus siis koonasta 16 jalkaa.

Muuten ilmestyy Suomen kirkkoissa erotus välitystaidewassa ja pyörökaarissa muodossa etenkin siinä, että holwit ja kaaret entisestä matalasta ja pyöreästä muodosta muuttuvat yhä enemmän suippeneviksi. Mutta moninaiset muutokset owissa ja ikkunoissa vaikuttivat kuitenkin sen, ett'ei kumpainkaan taidetapa päässyt täydellisesti maurastumaan.

12. Perniön kirko.

Puhdaimpana muistomerkkinä välitystaidetawasta Suomessa on Hattulan vanha kirko, joka rakennettiin 1200-luvun keskivaiheilla. (Kuvat 10 ja 11). Se on ainoa Suomen vanhemmista kirkkoista, joka on tiilistä rakennettu. Saarikisto pienine winoine ikkunoineen on wieläkin alkuperäisessä muodossaan, samaten muutamet owet hynnä kuoriikkunan ympäröys ulkoseinällä.

Woissimme mainita monta suomalaista kirkkoa, joissa

keski-ajan molemmat taidetavat käywät käsi kädessä. Sem-
moinen on esim. Perniön kirkko, jossa moni taiteellinen hol-
wirakennus muistuttaa myöhempää aikaa, kuin mitä kirkon
wanhan aikuisesta ulkumuodosta muuten woisi päättää. Sau-
won kirkossa on kolmiosainen gootilainen kuori-ikkuna ja
samassa kirkossa löytyy owi, joka on melkein pyörökaariseen
tapaan tehty. (Kuvat 13 ja 14). Nousiaisten kirkossa,
jossa luulisi näkevänsä pelkkiä romaanisia muotoja, tapamme
tavallista suuremmat ja kauniimmat ikkunat muuratuilla
holwisywennyksillä, jotka muistuttawat gootilaisen rakennus-
tawan kukoistus aikaa. (Kuwa 15). Samaten löytyy Rän-
tämäen kirkossa läntisen pää-owen yläpuolella pyöreä ikkuna
gootilaiselta ajalta.

13. Owi Sauwon kirkossa.

14. Gootilainen ikkuna Sauwon kirk.

Suippokaarisen rakennustawan tuotteista Suomessa
ovat Korppoon, Paraisten, Kemion ja Mynämäen kirkot
kauniimpina ja täydellisimpinä ilmauksina. Näiden kirkkojen
kauniisti muodostetut, valoikat ja korkeat holwit tekewät
katsojaan mahtawan vaikutuksen, ja muutamissa, etupäässä
Paraisten (kuwa 16) ja myöskin Korppoon kirkossa, löy-
tyy rakennustaitellisessa suhteessa warsin somia erikoisuuksia.
Paraisten kirkossa ovat kaikki kolme laivaa jaetut kukin kol-

meen holwiin, jonka kautta nuo soikeat laivat saavat war-
sin mukavan muodon. Keskilaiwan korkeus on 38 jalkaa
ja kunnankin sivulaiwan 25 jalkaa. Navon kirkko huolel-
listesti tehtyine ristiholwineen ansaitsee myös tässä tulla
mainituksi samoin kuin sekin, että tämä kirkko on varustettu
tornilla, joka, kuten useimmissa Uplannin pienissä kirkkoissa,
kohoaa harjan keskikohdalta korkeuteen. — Muutamista gooti-
laisista erikoisosiista, joita vanhoissa kirkkoisamme vielä ta-
wataan, olkoon tässä mainittu eräs kaunis, wiheriäisestä
vuolukiwestä tehty holwikäytävä Raantaalin vanhasa

15. Roufiaisten kirkko.

luostarikirkossa, joka muuten on rakennettu samaan tapaan
kuin Wadstenan luostarirakennukset Ruotsissa. Tuo mai-
nittu holwikäytäväkin on puolestaan todistukseksi siitä tai-
deartistista, jonka munaan tämä Pyhän Birgittan luostari
w. 1443 rakennettiin.

Raton muodostamisessa teki uusi rakennustapa huomattavia muutoksia sen kautta, että keski-ajan lopulla jyrkilla, korkeilla katoilla koitettiin tehdä nuo raskaat kivi-
kirkot

juhlassemman näköiseksi. Se yritys onnistuikin varsin hyvin, sillä vanhojen rakennusmestarien tottunut silmä osasi asettaa mitat keskinäiseen sopusointuun; sen huomaa esim. Pohjan kirkosta.

* * *

Naantalin luostari ei ollut ainoa Suomessa. Dominikaaneilla eli mustilla weljekillä oli luostari Turussa ja Wiipurissa, Fransiskaaneilla eli harmailla weljekillä Raumalla, Wiipurissa ja Köökarissa. Näistä luostareista ei

16. Paraisten kirkko.

enää ole jäljellä muuta kuin soraläjät, muutamia kellareja ja jäännöksiä maassa perustuskiivistä. Yliopiston historiallisessa museossa on tallella n. s. viikimäki yhdestä Turun luostarista. Se on ristillä varustettu hiekkakiwi, ainoa muisto, joka tietää kertoa, että rakennustaide näissä luostareissa ei ollut varsin ilman taiteellisia vaikuttimia.

Ei ole ainoatakaan muistomerkkiä jällellä Turussa, Ulvilassa, Kemiössä, Huittisissa, Kokemäellä, Wiipurissa ja Ahvenanmaalla löytyneistä rakennuksista, joissa suljetut yhdistykset ja veljeskunnat muinoin wiettivät hartaushetkiään ja juhliaan.

Samaa on sanottawa wanhoista sairashuoneista ja pyhistä majoista Turussa ja Wiipurissa. Sairashuoneet olivat rakennetut köyhiä ja sairaita, etenkin pitautaisia, pyhät majat taas matkustawaisia warten. Semmoisia laitoksia löytyi myös kirkkojen ja kappelien wiereessä, mutta niistä ei tätä nyhjä ole muuta kuin nimet jällellä.

Sisällys:

• Esipuhe	Siv. 3.
Johdanto	„ 5.
Kristinuskon lewittäminen ja wahwistaminen Suomessa	„ 11.
Kirkollinen rakennus taide	„ 16.
Romaaninen eli pyörökaarinen rakennustapa	„ 17.
Wälitys-taidetapa	„ 21.
Suippokaarinen eli goottilainen rakennustapa	„ 23.
Kirkollinen rakennustaide Suomessa (1157—1523)	„ 26.

Kansanvalistuss-seuran kustannuksella on ilmestynyt ja kirjakaupassa saatavana seuraavat kirjat:

Ahmyhmiä ja tutkijatelemuksia kristillisen uskonnon alalla. Kirj. A. F. G. 1 vihko. Hinta 25 p. — 2 vihko. Hinta 30 p. — 3 vihko. Hinta 50 p.

Juntalaisten viimeinen taistelu. Hinta 60 p.

Suomalaisen kirjallisuuden historia. Kirj. J. Krohn. Hinta 1 m.

Kansanopetus ja lausanoetus Suomessa. Kirj. Emmi. Hinta 25 p.

Juhana Sus. Kirj. G. Ag. Hinta 50 p.

Waldelaisista. Kirj. J. Salovaara. Hinta 50 p.

Luostarilaitoksista ja munkkilaisuuksista. Kirj. G. Ag. Hinta 75 p.

Ulkonpuhdistus Ruotsissa, tyhji kertomus sen waljoista nykyaikoihin asti. Kirj. A. S. B. Hinta 75 p.

Kuhujaa kaittiosuhte, kertomus sen lehtirakenteesta ja siinä noudatetuista perusteista. Kirj. A. A. Granzelt. Hinta 1 m.

Emäntien henkinen wailutus ympäristönsä. Kirj. Anna Vilho. Hinta 25 p.

Kaimelaupasta. Kirj. G. L. Hinta 25 p.

Sattumasta. Kirj. Antti Mautanen. Hinta 25 p.

Ksantit ja lausanelämä Suomessa. Kirj. A. G. Hinta 50 p.

Kiffandesta. Kirj. P. R. Hinta 25 p.

Weroista Suomessa. Kirj. A. M. Hinta 1 m.

Maantilojen pleiitit rakitukset. Kirj. A. M. Hinta 75 p.

Ksewelwollisuus Suomessa. Kirj. M. Castrén. Hinta 30 p.

Jäämaan puolustusesta. Kirj. Alecton Maamies. Hinta 75 p.

Wänrikki Stoolin tarinat. Kirj. J. Z. Runeberg. Suomennos. Hinta 1 m. ja 1 m. 50 p.

Kalewipoeg. Kertonut A. R. Hinta 1 m.

Suomen sota 1808—1809. Kirj. K. F. Stiweks. Hinta 50 p.

Suomalaisia kansansatuja, kymmeniä wuorustaneet A. von Beder, S. Falkman ja A. Reinholm. 1 vihko. Hinta 60 p. — 11 vihko. Hinta 1 m.

Elämäni, perhe-elämäni kertomus. Kirj. A. Palmäranta. Hinta 75 p.

Oma lupa, oma lupa. Kirj. J. Pärn. Hinta 75 p.

Taawetti Livingstone. Kirj. W. Bagus. Hinta 1 m.

Jaakko Coosin matkat. Kirj. A. F. G. Hinta 75 p.

Nordenfjöldin matkat. Kirj. A. Hergberg. Hinta 2 m.

Käynti Pompejossa. Kirj. K. F. J. Hinta 60 p.

Katakombit Roomassa. Kirj. G. M. Hinta 50 p.

Guiseppe Garibaldi. Kirj. G. F. P. Hinta 1 m.

Säpi Keeterien maauoian. Nuorisoo warten mukailuitu R. Hergberg. Hinta 2 m.

Kirjapainosta. Kirj. A. Jalawa. Hinta 60 p.

Raudasta. Kirj. G. Bergroth. Hinta 40 p.

Waloista. Kirj. A. F. G. Hinta 55 p.

Kuusia kaswimunnasta 1. Kirj. A. P. A. Hinta 1 m.

Ruunin elimestä. Kirj. J. A. P. Hinta 75 p.

Tulwariesta. Kirj. A. St. Hinta 75 p.

James Watt ja höyrufone. Kirj. A. Andren. Hinta 50 p.

Tyhyt kertomus maailman rufeannuksesta. Kirj. A. A. P. Hinta 75 p.

Ketki eläinluuan rajalle. Kirj. J. Sahlers. Hinta 50 p.

Maantieteellisiä luwaelmia:

Korja 1. Kirj. A. S. Hinta 1 m. 25 p.

Korja 2. Kirj. J. P., wuorustettu kartalla. Hinta 2 m. 50 p.

Kasit 1. Kirj. M-r. Hinta 1 m. 25 p.

Kuotit 2. Kirj. M-r. Hinta 1 m. 50 p.

Wenäjät 1. Kirj. K. S. Hinta 1 m. 50 p.

Wenäjät 2. Kirj. K. S. Hinta 2 m.

Wenäjät 3. Kirj. J. Päiwäranta. Hinta 1 m. 60 p.

Wenäjät 4. Kirj. J. Päiwäranta. Hinta 1 m. 25 p.

Tanesta. Kirj. G. M. Hinta 1 m. 50 p.

Ulfari 1. Kirj. A. Jalawa. Hinta 1 m. 50 p.

Ulfari 2. Kirj. A. Jalawa, wuorustettu kartalla. Hinta 1 m. 75 p.

Ruusa 1. Kirj. A. Hergberg. Hinta 1 m. 50 p.

Ruusa 2. Kirj. A. Hergberg. Hinta 1 m. 50 p.

Suomen sota. Kirj. J. Krohn. Hinta 2 m. 50 p.

Kansanvalistuss-seuran Ruottiwarafo:

1. Selaäänisiä lauluja 1. Hinta 25 p.
2. Wiesäänisiä lauluja 1. Hinta 25 p.
3. Selaäänisiä lauluja 2. Hinta 25 p.
4. Wiesäänisiä lauluja 2. Hinta 25 p.

Terwisloitaanon oppitirja sowitannut A. J. Leander. Hinta 4 m.

Terwiswelmien partituri-lofoetma 1. Hinta 8 m.

Kansanvalistuss-seuran talenteri. Wuositerat 1851—57. Hinta wuositeralta nidoittua 1 m. 50 p. Uelmmat wuositerat saadaan myös sioittuina wuotefansin 2 masta.

Abraham Lincoln. Kirj. A. W. Grubbe. Suomennos. Hinta paperifansissa 1 m., wuotefansissa 1 m. 50 p.

Kansanvalistuss-seuran toimisto

Selkingsiä, 14 Seltinkadin w., awoinna 10—12 a. p.

Hinta: 75 penniä.

Näköispainos, Kvs-säätiön Arkisivistyksen digikirjasto
Digitoitu Suomen tiedekustantajien liiton Kopiostokorvauksista myöntämällä apurahalla.

Alkuperäinen julkaisu:

Kirkollisesta taiteesta Suomessa keski-aikana.

Ensimmäinen vihko : suomennos / kirjoittanut E.

Nervander; [suomentanut E. Hagfors].

(Kansanvalistus-seuran toimituksia ; 58). Helsingissä :

Kansanvalistus-seuran kustantama, 1887.

(Helsingissä : Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran

kirjapainossa, 1887)

alkuteos: *Den kyrkliga konsten i Finland under medeltiden. 1.* Folkupplysnings-sällskapets förlag, 1887.

Nervander, Emil Fredrik, 1840–1914

Hagfors, Ernst Arthur, 1859–1900

Kansanvalistusseuran toimituksia 58

YKL 70

arkkitehtuuri; gotiikka; keskiaika; kirkkorakennukset;

kirkkotaide; kivikirkot; kristillinen taide;

kulttuurivaikutukset; romaaninen tyyli; taidehistoria;

Suomi

ISBN 978-951-9140-94-0

URN:ISBN:978-951-9140-94-0

Kvs-säätiö (Kansanvalistusseura sr)

Helsinki 2022